

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра
Довженка

кафедра теорії та методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

НАБУТТЯ ПЕРВИННОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ ДІТЬМИ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ТВОРЧИХ ІГОР

Виконала:

Биканова Любов В'ячеславівна
магістрантка спеціальності
012 Дошкільна освіта
ОПП Дошкільна освіта

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,
старший викладач

В. В. Любива

Допущено до захисту
«25» листопада 2021 р.

Завідувач кафедри

_____ **І. В. Корякіна**
(підпис) (прізвище, ініціали)

Дата захисту: «20» грудня 2021 р.

Національна оцінка _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Підписи членів ДЕК:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Теоретичні засади економічного виховання дітей дошкільного віку.....	7
1.2. Засоби економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.....	14
1.3. Творча гра як засіб економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.....	19
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ТВОРЧИХ ІГОР.....	30
2.1. Експериментальне дослідження рівня економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.....	30
2.2. Система роботи з набуття первинного економічного досвіду дітьми старшого дошкільного віку в процесі творчих ігор.....	44
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	73
Висновки до другого розділу.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	80
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Проблема економічного виховання підростаючого покоління залишається актуальною на протязі останнього десятиріччя. Це обумовлено процесами, що відбуваються в соціально-економічному житті нашої країни.

Особливості життя в сучасному соціумі вимагають зниження вікових меж для початку економічного виховання дітей як фундаментальної бази подальшої економічної освіти, що є невід'ємною умовою соціалізації. Традиційна освіта, на жаль, не сприяє повною мірою формуванню в дітей готовності до принципово нових економічних, соціально-політичних та духовних відносин.

У розв'язанні питань економічної освіти та виховання державні документи (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні) орієнтують громадську думку й професійну діяльність педагогів на усвідомлення цілей та завдань економічного виховання дітей як вихідної ланки підготовки до повноцінного життя в умовах ринкової економіки.

Процес економічного виховання підростаючого покоління в різних аспектах досліджували філософи, економісти, соціологи, психологи, педагоги. Зокрема, досліджувались загальнопсихологічні закономірності входження особистості в соціальне життя (І. Бех, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); ступінь виховного впливу праці (З. Зайченко, Г. Могилевська); зміст і методи економічного виховання дітей (Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, Н. Кулакова, Т. Любимова, І. Мельничук, І. Прокопенко, І. Сасова, В. Чічканов, О. Шпак).

У зв'язку з реформуванням освіти й усвідомленням ученими значущості проблеми економічного виховання в теорії та практиці педагогіки на сучасному етапі активізувався науковий пошук ефективних навчальних технологій. Здебільшого, наукові дослідження присвячено таким проблемам:

розробленню найоптимальніших форм і методів навчання дошкільників (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко, Е. Карпова, О. Янківська); формуванню економічної грамотності в дітей дошкільного віку, підготовці педагогів дошкільного закладу до економічного виховання дітей (Н. Грама).

У наукових дослідженнях, спрямованих на вдосконалення економічного виховання особистості в межах різних вікових категорій, щодо дошкільного періоду найбільш розробленими є проблеми формування морально-психологічних якостей бережливості, економності, дбайливості в процесі участі дитини в різноманітних видах праці. Науковці передусім зосереджують увагу на відборі доступних дітям знань з галузі економіки.

Водночас високий рівень економічної культури забезпечується засвоєнням економічних знань через набуття первинного економічного досвіду, формування якого розпочинається тоді, коли дитина виконує самостійні вольові дії, будує взаємодію з іншими суб'єктами соціальної дійсності та на цій основі засвоює певні знання й опановує вміння.

Це стає можливим уже в старшому дошкільному віці, тому що діти починають виділяти себе в системі взаємовідносин завдяки предметно-операційній діяльності.

Незважаючи на певну теоретичну і методичну розробленість означених питань, залишається недослідженою проблема використання різних видів діяльності в економічному вихованні дітей дошкільного віку, зокрема провідної діяльності – гри. Саме тому ми й вирішили дослідити ефективність використання творчих ігор у вирішенні завдань економічного виховання дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – дослідити ефективність використання творчих ігор в процесі набуття первинного економічного досвіду дітьми старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: творчі ігри як засіб формування елементарних економічних знань у старших дошкільників.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що творчі ігри є ефективним засобом, якщо використовувати їх у процесі набуття первинного економічного досвіду старшими дошкільниками.

Завдання дослідження:

1. Обґрунтувати теоретичні основи економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

2. Схарактеризувати ігрову діяльність як засіб формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань, зокрема значення творчих ігор.

3. Розробити критерії, показники та визначити рівні сформованості елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити систему роботи з використання творчих ігор в процесі набуття первинного економічного досвіду дітьми старшого дошкільного віку та експериментально її перевірити.

Для досягнення поставленої мети та завдань було використано такі **методи:** *теоретичні* – аналіз психологічної, педагогічної літератури; *емпіричні* – спостереження, інтерв'ювання дітей, бесіда, анкетування старших дошкільників та їхніх батьків; констатувальний зріз, формувальний етап експерименту.

Теоретичне та практичне значення дослідження: розроблено систему роботи з використання творчих ігор в економічному вихованні дітей дошкільного віку, обґрунтовано ефективність творчих ігор в процесі економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Апробація роботи. Щорічна звітна наукова конференція учнів та здобувачів вищої освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка із заочною формою участі, 11-12 березня 2021 р. Биканова Л. В. «Набуття первинного економічного досвіду

дітьми старшого дошкільного віку в процесі творчих ігор»(тези); Liubov Vykanova *Acquiring primary economic experience by seniorpreschoolers in the process of creative games* Матеріали ІХ науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами «The 21st Century Challenges in Education and Science», 22-23 квітня 2021 року, м. Глухів; XVI Міжнародна студентська науково–практична конференція «Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика», м. Полтава 10-11 березня, 2021 року. Тема: «Набуття первинного економічного досвіду дітьми старшого дошкільного віку в процесі творчих ігор»; 11-12 травня 2021 року Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (кафедра дошкільної педагогіки). Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Педагогічна освіта у вимірі інноваційних освітніх реалій» (форма проведення – заочна). Тема: «Актуальні проблеми економічного виховання дітей 6-го року життя в умовах закладу дошкільної освіти»

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (64) та додатків.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Теоретичні засади економічного виховання дітей дошкільного віку

Проблема економічного виховання дітей визначалася актуальною в різні історичні часи. Починаючи з педагогів-класиків до сучасних науковців ведеться багато дискусій, щодо розробки системи навчання дітей елементарних економічних знань. Я.-А. Коменським вперше були включені окремі аспекти економічного виховання в зміст освіти. У своїй праці «Материнська школа» він включає поняття «економічні пізнання», розглядаючи його як ведення домашнього господарства [28, с. 210].

Економічне та трудове виховання Я.-А. Коменський вбачав тільки у зв'язку з моральним і рекомендував виховувати з дитинства мудрість, працьовитість, мужність, терплячість, справедливість, щирість. Вітаючи працьовитість, бережливість, економію в господарстві, він попереджав про необхідність «бути щедрим, а не скупим і не бути заздрисним». «З економіки (господарства) дитина повинна дізнатись, хто відноситься до складу сім'ї, а хто ні» [62, с. 45].

У педагогічній системі А. Макаренка питання економічного виховання займали одну з провідних позицій. У своїй праці «Сімейне господарство» [36] він пише, що з кожної дитини повинна вирости не тільки хороша людина, але і хороший, чесний господар. Для цього дитина, починаючи з перших років обов'язково повинна залучатися до господарських справ. А. Макаренко розкриває, якими шляхами можна і необхідно виховувати у дітей дошкільного віку бережливість, відповідальність: через знайомство з працею батьків, формуються знання про те, звідки беруться гроші, відбувається пояснення, що таке праця. Сучасні соціально-економічні

відносини в суспільстві спонукають дитину досить рано знайомитися з проблемами сімейної «дорослої» економіки. Відтак, виникає необхідність організовано залучати дітей уже в дошкільному закладі до засвоєння основ економіки, пропедевтики економічної грамотності. Ідея економічного виховання дітей, починаючи з дошкільного віку, розглядалась багатьма педагогами-класиками в загальній системі освіти.

Сучасна дослідниця Н. Грама зазначає, що в дошкільній освіті визначилася необхідність упровадження економічної освіти саме з дошкільного віку, коли діти отримують первинний досвід в елементарних економічних відносинах. На її думку, засвоєння економічної грамоти забезпечується єдністю змісту, поступовим розвитком елементарних економічних знань, умінь, навичок з постійним ускладненням їх відповідно до віку дітей [11, с. 52].

Окремими аспектами проблеми економічного виховання дітей займалися такі відомі дослідники: С. Батишев, А. Автономов, І. Сасова, Н. Побірченко, В. Гербова, Т. Комарова, М. Васильєва, Л. Галкіна, Г. Григоренко, Р. Жадан, Ю. Лелюк, А. Сазонова. На основі сучасних досліджень існують спеціальні розроблені програми, завдяки яким діти знайомляться з економічними поняттями, категоріями, законами, в яких враховуються психолого-фізіологічні особливості дошкільнят [8]

Дослідження вчених Н. Грами, Г. Григоренко, Р. Жадан, Є. Курак, Ю. Лелюк, А. Сазонової, І. Сасової, А. Смоленцевої, Г. Шатової та ін. довели, що дітям дошкільного віку доступне розуміння окремих економічних понять, якщо економічну освіту поєднувати з трудовим, моральним і розумовим вихованням, спрямовуючи її насамперед на формування розумних потреб дитини.

Сучасні науковці А. Богуш та Н. Гавриш визначають економічне виховання як організовану педагогічну діяльність, спеціально створену систему роботи, спрямовану на формування у дітей екологічної свідомості [2, с. 306]. Діти дошкільного віку, за допомогою педагогів і батьків

подорожуючи по захоплюючому світу, набуваючи знання в галузі економіки, отримують загальні відомості про дійсність.

Відомий педагог А. Макаренко зазначав, що дитина з молодшого віку повинна бути членом господарського колективу, повинна знати звідки в сім'ї беруться кошти, що купується, чому це можна купити, це ні і тощо [36, с. 276].

Головна мета економічного виховання дітей – закласти основи всебічного розвитку особистості, виховати сумлінне відношення до господарсько-побутової та посильної праці, бережливе ставлення до сімейного та суспільного надбання, формувати сучасне економічне мислення. Ця задача передбачає формування переконання про єдність економічних інтересів сім'ї і суспільства, навчання вмінню раціонально організувати трудову діяльність, веденню домашнього господарства й розподілу грошових коштів, виховання колективізму в побуті, взаємодопомоги між членами родини, друзями, сусідами, прищеплення бережливого та економного відношення до особистої та суспільної власності.

Як зазначає С. Рубінштейн, у дітей старшого дошкільного віку проявляються спроби ієрархії понять, зачатки дедуктивного мислення, відбувається істотний перелом в розумінні причинності; відбувається формування нового типу психічної організації, що забезпечує більш ефективну адаптацію до соціальної реальності. Мова починає виконувати основну функцію в регулюванні поведінки і діяльності дітей з'являється здатність вирішувати завдання в розумовому плані [48, с. 54].

З п'яти років спілкування дітей стає позаситуативно-особистісним, виникають співпереживання і взаєморозуміння. Гра досягає високого рівня розвитку, і в ній п'ятирічки активно не тільки відтворюють світ дорослих, але і відносини між ними;

- до п'яти років у дитини складається справжня самооцінка, яка дозволяє йому усвідомлювати свої можливості (успіх – неуспіх), тобто критичне ставлення до себе і результатів своєї діяльності;

- починають проявлятися мотиви розважливого характеру. Вище перераховані психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку, безперечно, важливі для формування передумов економічного виховання.

Старший дошкільний вік є сприятливим для початку роботи з економічного виховання дошкільнят [53, с. 19]. Так як саме в цей період діти починають усвідомлювати і оцінювати багато економічні поняття. Проблема економічного виховання знаходиться в тісному взаємозв'язку з моральним вихованням і розвитком особистості дитини. І чим менше вік, тим вона тісніше.

За А. Сазоною, *мета економічного виховання*: формувати у дітей доступні економічні поняття; виховати з дитячих років свідомого користувача всім, що надається дітям для їх щасливого дитинства; виховати повагу до тих, хто піклується про них.

Головне завдання економічного виховання полягає в психологічному захисті дитини від негативних впливів суспільства шляхом створення психологічно комфортної для дошкільника обстановки [50, с. 6]. Досвід показує, що дитина-дошкільник не освоїть цю область самостійно. Тільки разом з педагогами і батьками він зможе придбати доступні йому знання.

Суть підходу до економічної освіти дошкільнят є не в організації спеціального навчання економіці, що потребує додаткового часу та може призвести до перевантаження дітей. А в збагаченні різних видів дитячої діяльності, економічним змістом.

Насичення життя дошкільнят елементарними відомостями сприяє розвитку у них реального економічного мислення, що робить цей процес більш усвідомленим і динамічним *Економічне виховання – це* цілеспрямований процес взаємодії дорослого та дитини, орієнтований на засвоєння доступних віку елементарних економічних понять, формування моральних почуттів та морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок соціально-економічної поведінки [2, с. 306].

Дослідниця Г. Шатова обґрунтовує мету економічного виховання як формування у дітей дошкільного віку доступних економічних понять, виховання з дитячих років свідомого користувача всім, що надається дітям для їх щасливого дитинства, виховання поваги до тих, хто проявляє турботу про них [64, с. 140].

Сучасні науковці А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Я. Курінний, А. Сазонова, Г. Шатова розглядають економічне виховання як один з важливих компонентів соціалізації дитини – економічної соціалізації, складовими якої є елементарні економічні знання, сформовані способи поведінки, а також особистісні утворення, які ми визначаємо необхідними для успішної економічної діяльності.

Економічна соціалізація є процесом засвоєння індивідом зразків економічно доцільної поведінки, відповідних економічних уявлень, опанування соціальних ролей [2, с. 307].

Останні дослідження, присвячені проблемі економічної освіти і виховання, мають неоднозначне рішення. Такі дослідники як П. Атутов, С. Батишев, Ю. Васильєв, Н. Кулакова та ін. розглядають його як одну з частин трудового виховання. Зазначені автори відзначають, що економічна освіта і виховання проявляється в підготовці дітей до школи, життя і праці і стає однією з необхідних умов його громадянської, трудової і моральної зрілості. На цій основі з початку століття після десятирічної перерви в умовах перехідної економіки актуалізувалися питання виховання особистості і на пострадянському просторі. У зв'язку з цим перед системою освіти постало завдання виховання всебічно розвиненої людини, що має початкові знання в галузі соціально-економічних і гуманітарних наук. У багатьох країнах в дошкільних установах почали навчати дітей різними методами мов і основ економіки.

Наприклад, в даний час відповідно до ринкових вимог дітей дошкільного віку навчають азам економіки. Програма з економічного виховання дітей дошкільного віку спрямована на ті здібності дошкільнят, які

необхідні в умовах ринкової економіки. На практиці на сучасному етапі в розвинених країнах Європи, Америки, Азії сучасні керівники і фахівці дошкільних освітніх установ орієнтуються на формування у дітей не тільки елементарних економічних знань, але і основ ринку. З метою втілення у життя поставлених завдань вони керуються методичними рекомендаціями, запропонованими зарубіжними провідними фахівцями в галузі педагогіки, економіки і психології.

На сучасному етапі до проблеми виховання економічної грамотності дітей дошкільного віку звертаються А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Грама, Є. Колосарєва, Л. Болясова та ін. Автори розглядають основні перспективи розвитку економічної культури в соціальному поєднанні, складовими частинами якої є відносини між дошкільниками і дорослими [6, с. 23]

З поняттями «економічна освіта, економічне виховання, економічна грамотність тісно пов'язане таке, як економічний досвід. У дослідженні А. Сазонової поняття «досвід» визначає предмет міждисциплінарного вивчення, водночас філософською, економічною, соціальною та культурноосвітньою категорією [61, с. 25]. Зазначимо, що філософи вбачають у досвіді засноване на практиці почуттєво-емпіричне пізнання дійсності (Л. Буєва, О. Джіюєв, Н. Єсипчук, В. Карагодін, О. Кисельова, Е. Маркарян, В. Попов, В. Пронякін).

У психолого-педагогічній літературі поняття «досвід» трактується як: сукупність закріплених у пам'яті відчуттів; способи й засоби практичної і пізнавальної діяльності; практично засвоєні знання, навички й уміння. Економічна свідомість, будучи динамічною освітою, формується в той період, коли людина включається в різні фази відтворення. Однак її передумови починають формуватися ще в дошкільному віці, тому актуальним є звернення у вивченні економічної свідомості до одним з початкових стадій онтогенезу. До складових економічної свідомості належать, зокрема, економічні уявлення.

Під «економічним уявленням» ми розуміємо уявлення, що має специфічний зміст, а саме, «організація, стан і структура господарського життя». Економічне уявлення включає в себе когнітивний, поведінковий і емоційно-ціннісний компоненти. Уявлення вважається сформованим, якщо сформовані всі три його компоненти. Вже в дошкільному віці можна відзначити сформованість деяких компонентів економічних уявлень. У цьому віці у дітей виникають елементарні знання про гроші і покупки, що становить когнітивний компонент їх економічних уявлень.

Дослідниця А. Сазонова вказує на те, що процес формування економічного досвіду відбувається через одночасне засвоєння досвіду попередніх поколінь у вигляді сталих економічних законів та понять і власної економічної діяльності людини.

Отже, економічний досвід є водночас результатом та необхідною умовою економічної діяльності [50, с. 6]. Аналіз наукової літератури переконав нас, що економічну культуру вчені розглядають як сукупність знань і навичок, норм і цінностей суспільства, необхідних для виконання людьми своїх суспільно значущих економічних ролей.

У більш широкому розумінні економічна культура – це спосіб взаємодії економічної свідомості й економічного мислення, що регулює участь індивіда та соціальних груп у господарчій діяльності та ступінь їх самореалізації в конкретних типах економічної поведінки [2; с. 356; 7; 9; 29].

У дітей дошкільного віку формують елементарні економічні уявлення, які подекуди в педагогічній літературі називають «родинною економікою» або «мікроекономікою». У дошкільників формування елементарної економічної грамотності повинно відбуватися на пропедевтичному, до економічному рівні. Таким чином, у даному підрозділі нами було схарактеризовано опорні поняття з теми дослідження, які складають його змістовну основу. Ними є: «економічна соціалізація», «економічне виховання», «економічна освіта», «економічна грамота», «економічний досвід», «економічна грамотність». Усі ці поняття є вагомими аспектами

економічного виховання й становлять своєрідний причинно-наслідковий ряд й певну взаємо підпорядкованість.

1.2. Засоби економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

Здійснений нами аналіз наукової літератури дозволив визначити, що економічне виховання дітей можна здійснювати за допомогою наступних засобів: *предметно-розвивальне середовище; гра; художня література; спілкування з дорослими; різні види діяльності дітей (розумова, мовленнєва, зображувальна)*. Ідея розвивального предметного середовища вже давно прийнята практикою і розглядається як сукупність умов, які сприяють виникненню й розвитку процесів інформаційно-навчальної взаємодії між дітьми й педагогом, а також формуванню пізнавальної активності у вихованців за умови наповнення компонентів середовища. Спочатку таким середовищем для дитини є найближче довкілля: предмети та явища, які оточують її в сім'ї. Із розвитком дитини, її потреб, з урізноманітненням діяльності це середовище розширюється. Важливою умовою розумового розвитку, і розвитку взагалі, стає активна діяльність дошкільника у ЗДО.

Організуючи ігри в закладі дошкільної освіти (далі ЗДО), педагог ураховує специфіку формування понять і загальні закономірності розвитку дітей певного віку, адже кожному віковому періоду відповідає найбільш доступний і важливий для виховання та психічного розвитку вид діяльності.

Таким чином, середовище – це навколишній людини простір, зона безпосередньої активності індивіда, зона його найближчого розвитку і дії. Розвиток дитини залежить від того, де, в якому оточенні вона росте, хто її виховує і як організовано виховання. Навколишнє середовище, в якому живе дитина, може бути монотонним, неординарним, різноманітним, мінливим. Його правильна організація і уміле включення дитини в процес активної

взаємодії з навколишнім світом складають важливу сторону педагогічної роботи в дитячому саду.

Розвивальне предметно-просторове середовище будується з метою надання дітям максимальних можливостей для активної цілеспрямованої діяльності. У тому числі воно повинно сприяти формуванню пізнавальної активності дитини. У різноманітних видах діяльності малюк задовольняє свої нагальні життєві потреби, у нього формуються основи економічних знань та економічної культури. У розвивальному предметно-просторовому середовищі дитина шукає свій предмет, який би відповідав даній потребі, задовольняв би її. Наприклад, пізнавальна потреба задовольняється лише там, де її предмет (матеріальний або духовний – ідеальний) невичерпний.

Правильно організоване середовище стимулює розвиток діяльності дошкільника, формує його пізнавальну активність, так як в ньому закладена «інформація», в даному випадку економічного змісту, яка відразу себе не виявляє повністю, а спонукає малят до пошуку. Перенесення реально існуючого підготовленого середовища закладу дошкільної освіти, що забезпечує дитині можливість займатися улюбленою діяльністю в своєму ритмі, в будь-який час з вільно обраних однолітками, в зовнішнє середовище, виступає важливою умовою економічного виховання дошкільнят. Дана освітня ситуація дозволяє сприймати малюка як особистість, здатну до самостійного морального розвитку, і сприяє формуванню якостей, що характеризують наявність економічного світогляду.

Художня література. За використання у роботі літературних творів, дошкільнята вчать бережливо та охайно ставитися до речей, поважати працю дорослих, відповідально та самостійно відноситися до грошових цінностей. Так, наприклад, вивчаючи художній твір «Хліб і золото», діти старшого дошкільного віку починають цінувати цінність грошей, розуміють, що не все на світі можна купити за гроші. Також дошкільники вчать бережливо ставитися до інших речей побуту. Діти усвідомлюють, що гроші можуть зашкодити моральності людини, тобто принести зло.

Сприймаючи українську народну казку «Розумниця», діти старшого дошкільного віку розуміють цінність розуму, засвоюють економічні уявлення про працьовитість. Важливим є використання системи художніх творів про економіку і людей, які займаються економічною діяльністю. До цієї системи входять: *оповідання, казки-загадки, вірші для розповідей дітям, оповідання-загадки, читання художніх творів, заучування напам'ять* [16, с. 11].

Підбір дитячої літератури економічного змісту для спільного читання з дітьми дошкільного віку має велике значення. Спільність вимог в дитячому садку і в умовах сім'ї, систематична робота з використанням ефективних форм і засобів педагогічного впливу забезпечують позитивний результат в початковому економічному вихованні дітей дошкільного віку.

Спілкування з дорослими. Засоби художньої літератури будуть ефективними, якщо: створювати умови для широкого залучення дітей дошкільного віку до елементарної економіки; розробити систему занять з формування економічних уявлень у дітей дошкільного віку, засобом художньої літератури [8, с. 60]. Досягнення такого рівня впливу художньої літератури на формування економічних уявлень у дітей дошкільного віку потребує насамперед адекватної цілеспрямованої і систематичної інформації, опори на розвиток у дошкільників інтересу до художніх творів, а також створення ситуацій, коли літературно-краєзнавчий матеріал економічної тематики діти не тільки вивчають, а й осмислюють, сприймають як необхідний, близький, самі беруть участь у пошуках цього матеріалу.

Різні види діяльності дітей. Серед них такі види діяльності, як: *розумова; мовленнєва; зображувальна; соціально-комунікативна; пошукова тощо.* Організована вихователем розумова діяльність дітей є важливим засобом виховання. У дошкільному віці економічне виховання відбувається у процесі організації предметної діяльності дітей. Це вимагає створення предметного середовища, яке б спонукало дітей до пізнавальних дій. Важливим фактором є розвиток мовлення, тобто мовленнєва діяльність дітей, що відкриває нові можливості для формування первинних уявлень дітей про

економіку, допомагає встановлювати зв'язки між предметами, діями і словами, що їх називають, підводить дітей до елементарного узагальнення [29, с. 24].

Ігрова діяльність. Ігрова діяльність є важливим засобом економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Гра – стихія дітей; в іграх вони черпають сили, розвиваються фізично й духовно [24, с. 98]. Саме в грі дитина набуває здатності поступатися власними бажаннями, щоб підпорядковувати їх загальній меті, наслідує форми суспільних відносин людей, поступово опановує моральні норми й починає керуватися ними у своїх стосунках з дорослими й іншими дітьми [24, с. 99].

В ігровій діяльності дошкільник засвоює суспільні функції і відповідні норми поведінки, у нього формується активна уява, складаються передумови для виникнення навчальної діяльності [1]. З моменту свого народження діти тісно взаємопов'язані з ігровою діяльністю. В процесі ігрової діяльності дошкільник дізнається про навколишню його дійсність, для нього відкривається світ дорослих, ігри приносять дитині радість і сміх.

Саме в ігровій діяльності розкриваються творчі здібності дитини, також розвиваються важливі компоненти психіки: мислення, пам'ять, уява, увага і мова.

Для виконання тієї чи іншої ролі в грі, дошкільнику необхідно своє уявлення перевести в ігрову дію. Дуже часто знань і уявлень про такі поняття як праця, людина, про конкретну дію, взаємини буває недостатньо, з'являється необхідність їх поповнити. Потреби в новому знанні виражаються в питаннях дитини. Вихователь повинен відповісти на питання, прислухатися до розмови під час гри, допомогти граючим дітям встановити взаєморозуміння і домовленість.

Гра має неперевершене значення й для цілісного розвитку дитини. В ігрових діях розвиваються мова й мислення дитини, її почуття й сприймання світу, збагачується емоційна сфера. Сучасні дослідники Г. Беленька, О. Богініч, М. Машовець, розглядаючи соціальне походження та зміст гри,

справедливо зауважують, що «у грі дитина не лише повторює ситуації життя, але й розвивається через їх програвання».

Н. Волкова визначає гру як один із видів діяльності дитини, що полягає у відтворенні дій дорослих і стосунків між ними. Види ігор автор визначає на підставі різнопланової діяльності дітей: ігри-дозвілля та ігри педагогічні (організовані з метою вирішення навчально-виховних завдань) [5, с. 406].

Л. Галкіна вказує на те, що ігри дають можливість моделювати різні життєві ситуації. В ігровій діяльності дітей створюються абсолютно реальні суспільні відносини, які складаються між дітьми, що грають. Сучасна психологія і педагогіка в якості основних структурних одиниць гри виділяють уявну ситуацію та роль, яка реалізується в ігровому дійстві, ігрове використання предметів, тобто заміщення реальних предметів ігровими умовами, реальні відносини між тими, хто грає [7, с. 117].

Дидактичні ігри економічної спрямованості проводяться з метою подальшого розширення, узагальнення, систематизації та доповнення вже сформованих знань з економічної сфери. У подальшому ці знання виступають як необхідна термінологічна підтримка на заняттях і в процесі ігрової діяльності дітей. Ігровий задум, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: задум визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та розв'язанні ігрового завдання. Відсутність, ігнорування хоча б одного з цих елементів унеможливорює гру.

Таким чином, в організації економічного виховання важливими засобами визначаються: гра, художня література, спілкування з дорослими, різні види діяльності дітей. Їх добір визначає ефективність педагогічної роботи з формування у дошкільників елементарних економічних знань і уявлень. Гра відіграє велику роль у пізнанні дитиною навколишнього світу, суспільних процесів, економічних відносин та явищ. Саме через гру, перебираючи на себе роль дорослого, дитина вивчає та засвоює елементарні економічні уявлення та знання.

1.3. Творча гра як засіб економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

Відомо, що провідною діяльністю дитини дошкільного віку з гра. Для дитини гра – дійсність, яка цікавіша для неї, ніж навіть та дійсність, яка її оточує. Цікавіша вона для дитини тому, що зрозуміліша. Більшість дослідників зосереджуються на виявленні можливостей гри як форми організації життя дітей, а також визначенні її місця у педагогічному процесі закладу дошкільної освіти. Цікавим є питання становлення і розвитку ігрового колективу, в якому неминучими є реальні стосунки що стимулює та формує у дитини якості, необхідні для її входження до ігрового колективу. Встановлення зв'язків з дітьми, які граються, підпорядкування своїх дій ролями, контроль і виконання правил гри є важливими для розуміння педагогічного потенціалу ігрової діяльності дошкільника у вихованні їх толерантних стосунків.

За своїм змістом, ігри органічно пов'язані з життям, працею і поведінкою дорослих членів суспільства. Сюжети ігор дуже різноманітні й відображають реальні умови життя дитини. Вони змінюються залежно від конкретних умов життя, від входження дитини в навколишню реальність, її світогляду.

Учені-психологи виділяють такі психологічні функції ігор:

- 1) усвідомлення дій;
- 2) встановлення суб'єкт-суб'єктивних відносин;
- 3) перетворення зовнішніх дій у внутрішні;
- 4) розвиток мислення, привчання до праці;

Психологічна природа, сутність, виховні та інші можливості гри як складного багатофункціонального феномену втілені в її ознаках, котрі виділила відома дослідниця Т. Поніманська та встановила, що грі властиві певні загальні, універсальні ознаки, зокрема:

1. Гра як активна форма пізнання навколишньої дійсності.

Різноманітність її форм уводить дитину у сферу реальних життєвих явищ, завдяки чому вона пізнає якості та властивості предметів, їх призначення, способи використання; засвоює особливості стосунків між людьми, правила і норми поведінки; пізнає саму себе, свої можливості і здібності.

2. Гра як свідомо і цілеспрямована діяльність. Кожній грі властива значуща для дитини мета. Щоб досягти мети, вони відбирають необхідні засоби, іграшки, здійснюють відповідні дії та вчинки, вступають у різноманітні стосунки з товаришами [37, с.309].

У дослідженнях сучасних педагогів (І.Іванов, В.Кузьменко, В.Матирко, Є.Мінскін, Б.Нікітін) відображені педагогічні функції ігор, а саме: дидактичні, мотиваційні, контролюючі. До дидактичних функцій ігор належать також формування контролю, самоконтролю, самокорекцію та формування пізнавального інтересу, пізнавальної активності та ініціативності. [41].

Дослідивши гру дошкільників, С. Харченко, зазначає, що **грі властиві такі соціально-психологічні й педагогічні функції:**

– орієнтувальна – створення уявної ситуації, яка б орієнтувала дитину на певні норми поведінки в житті суспільства, на придбання якихось навичок і вмінь, а так само духовних цінностей;

– корекційна – функція, яка вносить зміни у свідомість дитини щодо її поведінки, де дитина в грі намагається зробити стрибок над рівнем своєї звичайної поведінки;

– заміщаюча – коли властивості речі зберігаються, але значення їх перекидається, тобто центральним моментом стає думка; у грі дитина оперує значеннями слів, що заміщають річ;

– розвиваюча – коли в грі у дітей розвиваються всі психічні процеси (пам'ять, сприйняття, мислення, увага, сенсорні якості – орієнтування в просторі та часі у властивостях предметів, розвиток мовлення);

– терапевтична – подолання відхилень у поведінці дітей [30, с. 20].

Реалізуються ці функції насамперед у творчих іграх, оскільки у цих іграх діти мають змогу реалізувати дії, які вони не можуть здійснити у реальному житті, виразити реально приховуючі почуття, такі як страх, агресія, тривога, розчарування, незахищеність, сором.

А. Бурова зазначає, що **творчі ігри** – *найнасиченіша група ігор дошкільнят та відносить до них сюжетно рольові (сімейні, побутові, суспільні), театралізовані (режисерські, ігри-драматизації), конструкторсько-будівельні (з конструктором та природним матеріалом) ігри.*

Розглянемо детальніше виділені різновиди творчих ігор та з'ясуємо їх потенційні можливості у вихованні та перевихованні дітей дошкільного віку [39,с.20].

Сюжетно-рольові ігри є також провідним засобом соціалізації дитини, у ході чого в неї формуються як окремі психічні функції, так і особистість у цілому. Джерелом розвитку ігрової діяльності виступає суперечність між бажанням дошкільника діяти як дорослий і реальними можливостями реалізації цього бажання [17, с.25].

Під час таких ігор відбувається значне розширення знань дітей про навколишню дійсність. Поступово увага дітей переміщується зі світу фізичних предметів і явищ на світ людей.

Відомий дослідник ігрової діяльності Д. Ельконін виділяє чотири рівні розвитку сюжетно-рольової гри дошкільника, кожен із яких характеризується специфічним змістом, певним співвідношенням ігрових дій і ролей, своєрідною структурою ігрових дій [14,с. 130].

Режисерські ігри дозволяють дошкільнику стати так званим творцем тієї чи іншої ігрової ситуації, що сприяє розвитку ініціативи, фантазії, творчості. Превентивний потенціал режисерських ігор полягає в такій діяльності дитини, коли дошкільник наділяє іграшки ролями, а сам ніби спостерігає за ними, їхніми діями, знаходячись поза розігруванню ситуацією

це дає змогу дитині побачити свою поведінку зі сторони. Режисерським іграм притаманна. Специфічною особливістю цієї гри є можливість повторювати, видозмінювати, багаторазово програвати одні й ті самі епізоди. Це надає дитині впевненості у власних силах, сприяє практичному розумінню різноманітних способів вирішення проблемних ситуацій, пошуку найоптимальнішого, найгнучкішого варіанту [23, с. 234].

Театралізовані ігри – розігрування в ролях певного літературного твору і відтворення за допомогою виразних засобів (інтонації, міміки, жестів, пози, ходи) конкретних образів. У театралізованій грі яскраво проявляється і розвивається дитяча творчість. В ній дошкільнята одночасно стають і драматургами, і режисерами. Театралізовані ігри є ефективним засобом педагогічного впливу на розвиток особистості дошкільника. Вони допомагають дитині глибше пізнати себе, свій внутрішній світ, спонукають дитину до самовдосконалення. Агресивних і гіперактивних дітей театралізовані ігри навчають стриманості, за допомогою казкових ситуацій діти вчаться правильним способам дії у стресових ситуаціях, граючи позитивні ролі діти перебирають на себе гарні риси поведінки героя. [23, с. 204].

Ігри-драматизації являють собою особливий вид діяльності, що має на меті розігрування у ролях літературного твору (найчастіше казки). Для дітей з негативними проявами вони є набагато складнішими, ніж попередні, адже дошкільникам потрібно не пригадати сюжет із власного життя або придумати його самим, а повністю і часто дослівно запам'ятати мовленнєвий матеріал і відтворити події, їх послідовність, вчинки героїв. Превентивний характер ігор-драматизацій виражається за допомогою виразного промовляння, інтонування, паузах, чіткому вираженні характеру діючих персонажів та їх емоційного стану, дозволяє дітям набувати власний досвід емоційно забарвленого реагування на ту чи іншу ситуацію, збагачуючи їх чуттєву сферу і впливає відповідно на дитину і її негативні поведінкові прояви [23, с. 234].

Інценівки як вид творчих ігор є більш доступними для сприймання та відтворення дітьми. На відміну від ігор-драматизацій, інценівки будуються на основі знайомих дітям творів із нескладним сюжетом, переважно за змістом віршів або коротеньких дитячих п'єс. Ці ігри несуть глибокий історичний превентивний потенціал. Адже самі казки так складені щоб вплинути на душу і серце дитини, щоб дитина відчула героя якого вона грає і відповідно усвідомила правильність його вчинків, а потім перенесла цей досвід у повсякденне життя [34, с. 34].

Будівельні (конструктивно-будівельні) ігри дозволяють повніше відобразити життя людей, імітувати трудову діяльність дорослого. Будівельні ігри мають на меті зображення оточуючого світу, вироблення у дошкільників конструктивних вмінь, уміння влітку будувати з вологого піску, взимку – зі снігу, уміння відбирати потрібні деталі за особистісно-привабливими чи загальними сенсорними ознаками (величина, форма, колір) у відповідності до власного чи спільного задуму, користуючись при цьому зразком педагога чи спираючись на власний попередній досвід. Ігри такого типу несуть у собі глибокий превентивний потенціал, оскільки вони дають змогу перенести внутрішні переживання дитини в зовнішній вияв активності і тим самим позбутися всього що тривожить дитину.

I. Карабаєва зазначає, що **організовуючи творчі ігри, педагог має:**

- а) вчити застосовувати набуті знання у процесі ігор, відображати у системі взаємовідносин між людьми у вигляді рольових і реальних відносин;
- б) формує засоби емоційної виразності; виробляє вміння якомога точніше відтворювати образ героя, відображати його специфічні, притаманні тільки йому одному, особливості, характер за допомогою рухів і мовлення, використовуючи набуті знання та практичний досвід;
- в) добирає ігри, враховуючи вподобання та інтереси дітей, активізує та підтримує сором'язливих, невпевнених у собі дошкільників;

г) вихователь сприяє формуванню в дошкільників товариськості, взаємодопомоги, організованості, відповідальності, наполегливості, витримки [14, с. 130].

Гра має важливе значення і для емоційного розвитку дітей. Вона допомагає впоратися зі страхами, які породжені травмуючими ситуаціями (нічні кошмари, довге перебування у лікарні та ін).

Для успішного керівництва іграми дітей вихователь повинен володіти різноманітними вміннями, найважливішими серед яких є:

1) аналітичні – вміння аналізувати і діагностувати рівень розвитку ігрової діяльності групи загалом і кожної дитини зокрема. Для цього вихователь повинен постійно спостерігати за іграми дошкільників у своїй групі;

2) проектувальні – вміння проектувати рівень розвитку ігрової діяльності дітей у передбачуваній часовій перспективі; 3) організаторські та комунікативні – вміння організовувати дітей, цікавитися їхньою грою, за необхідності включатись у неї у головних або другорядних ролях, впливати на перебіг гри пропозицією, порадою, запитанням [37, с. 352].

Під час гри може виникнути потреба в таких атрибутах, які не можна було передбачити заздалегідь. У таких випадках слід підтримати ініціативу дітей, допомогти виготовити або замінити необхідні предмети іншими і цим самим підтримати інтерес до гри. Творчі заняття в закладах дошкільної освіти відрізняються насиченістю ігровими ситуаціями, сюрпризними моментами, імітаціями та іншими ігровими прийомами подачі, закріплення, узагальнення програмового матеріалу. При цьому всі заплановані на певне заняття види роботи з дітьми, відібрані методи, прийоми та засоби діяльності підпорядковуються єдиному сюжету.

Основою сюжету можуть бути улюблені літературні твори, дитячі кіно- і мультфільми, реальні й вигадані ситуації з життя дошкільника [86, с. 10]. Творча гра сприяє формуванню у дітей старшого дошкільного віку колективістських відносин, зокрема на основі розподілу праці,

взаємодопомоги, координування особистих інтересів з інтересами колективу тощо. Ці відносини переносяться на інші види діяльності й надалі «переростають» у навички колективістської поведінки. Важливо, щоб діти усвідомлювали сенс суспільних відносин дорослих людей.

Інколи в іграх відображаються негативні явища життя (наприклад, у грі в «Магазин»: покупці кричать, штовхаються). У такому разі необхідно тактовно переключити увагу дітей.

Важливе завдання педагога – прищепити вихованцям правильне ставлення до життя, для чого їх слід систематично ознайомлювати з життям дорослих (їхніми відносинами, обов'язками та ін.). Планування педагогічних заходів, спрямованих на формування поступово ускладнюваної самостійної гри дітей із сюжетно-образними іграшками, є необхідною умовою повноцінної організації навчально-виховного процесу. Будь-яка гра в закладах дошкільної освіти має свої завдання як окремий вид діяльності.

Планування творчих ігор в які входять сюжетно-рольові ігри визначається метою вихователя, наміченим на цей час програмовим матеріалом. При складанні перспективного плану творчих ігор педагоги закладів дошкільної освіти спираються на наявні в них дані систематичних спостережень за дітьми, вивчення цих ігор. У плані увиразнюються завдання, які ставить вихователь при керуванні грою, та основні шляхи цього керівництва. Намічається робота з колективом вихованців та з окремими дітьми. Завжди слід пам'ятати про необхідність індивідуальної роботи з дітьми, спрямованої на формування їх характерів, відносин із товаришами, розвиток їх творчих здібностей. Уважно спостерігаючи за іграми дітей, вихователі виокремлюють серед них корисні і обмірковують, як сприяти їх розвитку – провести спостереження, прочитати книгу, підібрати іграшки.

Педагоги обдумують, яким шляхом пробудити інтерес дітей до нової гри, пов'язаної з уже набутими ними знаннями. Поєднуючи сюжети гри, вихователі досягають її розширення і різноманітності [14, с. 178].

У дітей старшого дошкільного віку досвід ігрової діяльності вже доволі значний; вони швидко розуміють одне одного, втілюючи ігровий задум; приносять іграшки з дому, що урізноманітнює та ускладнює ігри. Дітям 5 – 6 року життя надаються широкі можливості для самостійного проведення творчих ігор, (як індивідуально, так і колективно).

Колективний характер – відмітна риса ігор старших дошкільнят. Діти намагаються як найточніше відобразити у грі все, що їх оточує, а це передбачає ускладнення правил та збільшення кількості учасників.

Обставина, яку неодмінно слід урахувати, – прагнення вихованців відтворити у грі не тільки зовнішні аспекти життєвих явищ, а й з'ясувати глибші проблеми. Скажімо діти запитують: «Чи можна їздити у тролейбусі без квитків?», «Чи трапляється, що жінка керує потягом?» і тощо. Із педагогічного погляду найціннішими є запитання, за допомогою яких вихованці намагаються осягнути логічний зв'язок речей та явищ, подолати суперечки, намітити план гри.

На жаль, сьогодні у вітчизняних закладах дошкільної освіти творча гра аж ніяк не є тим провідним видом діяльності дітей, яким мала б бути. Головною причиною цього, як показав аналіз, є недооцінка педагогами її ролі в різнобічному розвитку дошкільників, а натомість надання переваги навчальним видам діяльності. Сучасні реалії призводять до того, що, прагнучі будь-що підвищити рейтинг закладу дошкільної освіти наданням безлічі додаткових послуг, у дитини, власне, відбирають час, який доцільніше було б використати для ігор. Ось тому модні гуртки з хореографії, англійської, малювання (та інші) витісняють найулюбленішу та найпотрібнішу малюкові діяльність.

Педагоги або зовсім не організовують її, або виділяють для неї обмаль часу, часто перериваючи ігровий процес, не дбаючи про його логічне завершення. У практиці сучасних закладів дошкільної освіти простежуються такі негативні тенденції, як брак часу для ігрової діяльності, неналежно організоване ігрове середовище у групах, недостатнє формування в дітей

уявлень про навколишній світ, часто у вільний час гра дітей має характер метушні, бійки, штовханини. Тому вихователі зазвичай займають дітей дошкільного віку спокійними настільними іграми. Керівництво грою здебільшого нагадує повчання, пов'язані з ускладненням діяльності. Сумно констатувати, що сучасні діти старшого дошкільного віку переважно не вміють організувати свою ігрову діяльність, наповнити її цікавим змістом. У більшості з них не розвинена уява, вони творчо безініціативні. Причина – перевантаженість дітей навчальними заняттями в закладах дошкільної освіти.

Таким чином, творчі ігри – це ігри в яких діти самі визначають мету, зміст і правила гри, відображаючи здебільшого навколишнє життя, діяльність людини та взаємини між людьми. Вони класифікуються на: сюжетно рольові (сімейні, побутові, суспільні), театралізовані (режисерські, ігри драматизації), конструкторсько-будівельні (з конструктором та природним матеріалом) ігри. Ці ігри сприяють самовираженню дитини, індивідуалізованому відображенню нею дійсності, формуванню у її свідомості цілісної картини світу. Вони дають дошкільнику змогу активно впливати на події і явища, які становлять для дітей інтерес і в яких вони хочуть брати участь.

Отже, задля знання й аналізу педагогічного потенціалу гри у вихованні толерантних стосунків у старших дошкільників, нами окреслена сутність поняття гри, як провідної діяльності у дошкільному віці. З'ясовано функції й загальні ознаки ігор. Проаналізовано дві великі групи ігор: творчі ті ігри з правилами; встановлено їх психолого-педагогічні можливості у вихованні толерантності у дошкільників.

Висновки до першого розділу

У даний час у зв'язку з радикальними змінами в нашому суспільстві, що полягають в становленні ринкової економіки, однією з актуальних проблем дошкільної педагогіки є проблема економічної освіти дітей дошкільного віку. Важливу роль щодо цього відіграють елементарні економічні знання, які можуть засвоїти діти старшого дошкільного віку та використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Видатні педагоги та вчені розглядають дошкільний вік як сенситивний період для здійснення економічного виховання, зокрема формування елементарних економічних знань дітей, становлення й розвитку пізнавального інтересу до економіки, елементарного економічного мислення та економічно значущих якостей особистості дитини. Сучасні науковці визначають економічне виховання як організовану педагогічну діяльність, спеціально створену систему роботи, спрямовану на формування у дітей екологічної свідомості.

Поняття «засоби виховання» визначається як доцільно організовані методичні шляхи розв'язання виховних завдань. Економічне виховання дітей можна здійснювати за допомогою наступних засобів: предметно-розвивального середовища, ігрової діяльності; художньої літератури; спілкування з дорослими; різних видів діяльності дітей (розумова, мовленнєва, зображувальна). Найбільш ефективним засобом економічного виховання є ігрова діяльність.

Через гру дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси, явища, засвоює елементарні економічні поняття, намагається їх осмислити та застосувати в повсякденному житті. Ігрова діяльність надає дитині можливість не лише отримати нові знання, але й використати вже сформовані знання в процесі власної діяльності. Важливою умовою формування первинного економічного досвіду дитини є застосування ігор економічної спрямованості в освітньому процесі ЗДО.

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ТВОРЧИХ ІГОР

2.1. Експериментальне дослідження рівня економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

Для визначення сучасного стану економічного виховання дітей разом з теоретичним дослідженням ми провели експериментальне дослідження: використовуючи різні методи обстежили дітей, анкетували батьків та вихователів дошкільників. Зібрані дані дали змогу визначити їхню позицію щодо економічного виховання, а також отримати додаткову інформацію стосовно реального стану процесу економічного виховання в закладі дошкільної освіти.

Звернемося до аналізу результатів оцінки вихователями та батьками сучасного стану економічного виховання та необхідності формування економічного досвіду. В анкетуванні взяли участь понад 50 батьків та 10 вихователів дошкільних закладів.

Анкетування вихователів дало змогу визначити їхню позицію до економічного виховання, а також отримати додаткову інформацію стосовно реального стану економічного виховання в дошкільному закладі. Запропоновані питання анкети (див. додаток А) були спрямовані на визначення обізнаності вихователя з питань економічного виховання та на розкриття діяльності вихователів з метою реалізації економічного виховання дітей.

Виявилося, що майже 86% вихователів вважають необхідним економічне виховання дошкільників у сучасній парадигмі економічного виховання. Попри це, 52% не вбачають організацію економічного виховання реальним. Серед перешкод вони зазначають такі: недостатнє матеріальне забезпечення дошкільного закладу, нестача навчального часу, відсутність

методичної та навчальної літератури. Але, на нашу думку, це в більшості випадків не суттєві перешкоди для організації цілеспрямованого процесу економічного виховання дітей, оскільки, за даними анкет, майже 64% вихователів не обізнані з сучасними програмами економічного виховання та 73% не вважають свою роботу систематично організованою.

Після аналізу сучасних публікацій щодо процесу економічного виховання та методики його організації ми встановили таку тенденцію: у більшості випадків публікації носять методичний характер і мають вигляд розгорнутих конспектів занять. Але вони не становлять собою системи, не вписуються в рамки програм дошкільної освіти. **Отже**, основне протиріччя – це наявність бажання вихователів організовувати економічне виховання дітей і відсутність послідовних, методично розроблених програм щодо його реалізації.

Друга проблема, яку було визначено після аналізу анкет – відсутність єдиного розуміння сутності та головної мети економічного виховання дітей. Одна група вихователів (63%) розглядає економічне виховання лише в рамках трудового, ставлячи за головну мету формування дбайливого ставлення до навколишнього світу та формування в дітей бережливості й економності. Інші вихователі (18%) розглядають економічне виховання як окремий напрям виховання. Вони вважають позитивним результатом економічного виховання наявність у дітей сформованих знань з економічної сфери. **Отже**, у цьому випадку відбувається несвідоме заучування дітьми складних термінів, які в більшості випадків вони не вживатимуть у повсякденному житті. Безумовно, таке розуміння сутності економічного виховання робить цих вихователів противниками цього виховання.

Лише третя група вихователів (19%) розглядають економічне виховання через призму всього навчально-виховного процесу. Для них головна мета економічного виховання – формування економічного способу мислення, що допомагає дитині бути підготовленою для життя в сучасних умовах. У позитивному результаті економічного виховання вони вбачають знання і

розуміння економічних понять, розвинені особистості якості, уміння дітей приймати рішення та самостійно діяти.

Зазначимо, що в процесі опитування виникали певні труднощі, пов'язані з неправильним розумінням вихователів деяких понять чи підміною їх.

З метою всебічного вивчення проблеми економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, ми використали також анкетування батьків (*див. додаток Б*), яке надало можливість з'ясувати ставлення батьків до цієї проблеми.

У результаті анкетування батьків ми отримали результати, що майже збігаються з думками вихователів. Батьки одностайно висловились на користь формування економічної досвідченості дітей. Але майже 68% батьків вважають, що за економічне виховання дітей повинен відповідати дошкільний заклад. Відповідно, батьки не знайомлять дітей з особливостями своєї роботи (майже 34% дітей не знають, де й ким працюють їхні батьки), не залучають дітей до розподілу бюджету, проведення покупок тощо.

Лише 15% батьків пояснюють дітям неможливість покупки через брак грошей. 35% просто говорять «ні», а 50% обіцяють купити колись іншим разом.

Майже всі батьки відповіли, що охоче грали б зі своїми дітьми в ігри економічної спрямованості, але вони їх не знають. Разом з тим елементарний поход до крамниці може носити виховне значення та перетворитися для дитини на гру.

Була проведена дослідна робота з дітьми. Застосовувалися різні методи: спеціальні опитування – *інтерв'ювання, бесіди, ігрові вправи, спостереження.*

Бесіда була допоміжним засобом вивчення рівня сформованості економічної досвідченості дітей. Нею скористалися, щоб з'ясувати ставлення дитини до своїх однолітків, до себе, до економічної сфери життя; визначити, які в дітей бажання й мрії тощо. Проводились індивідуальні та групові бесіди.

Спостереження сприяло вивченню первинного економічного досвіду в спілкуванні та взаємодії з однолітками в грі та на заняттях. Спостереження виявилось ефективним, тому що проводилось систематично, планомірно й цілеспрямовано, протягом тривалого часу ми мали можливість спостерігати за природними, невимушеними проявами в поведінці дітей у процесі ігрової діяльності. Зауважимо, що дітям також було запропоновано різні ігри економічної спрямованості: «Крамниця», «Ринок», «Лікарня», «Пошта тощо».

Було встановлено такий факт: дітям подобається економічна сфера життєдіяльності, вони охоче грають в ігри економічної спрямованості, самостійно їх організують, але в більшості випадків тематика цих ігор дуже одноманітна: «Магазин», «Транспорт», «Ринок», «Лікарня». Під час ігор діти намагалися виконувати лише знайомі їм соціально-економічні ролі: продавець, покупець, лікар, хворий тощо. Причому, діти, більш обізнані в економічній сфері життя, з легкістю виконували ролі, що вимагали певної термінологічної підтримки: розуміння значення слів «чек», «решта», «штраф» тощо. Ігри більш обізнаних дітей були різноманітнішими за своїм сюжетом та емоційним забарвленням. Та й самі діти в більшості випадків почувались упевнено в будь-якій ситуації.

Були розроблені критерії оцінки рівнів «економічної вихованості» дітей.

Достатній рівень констатувався якщо дитина з інтересом ставилася до економічної сфери життя, із захопленням брала активну участь у різноманітних імпровізованих соціально-економічних ситуаціях; під час спілкування з однолітками доцільно вживала слова економічної спрямованості; охоче брала участь в іграх економічної спрямованості, нерідко виступала ініціатором їх організації; уміло відстоювала власну точку зору, але прислухаючись та враховуючи погляди інших дітей; у процесі виконання завдань вміло виконувала аналіз, синтез та групування різноманітних понять економічної спрямованості; швидко реагувала в

нестандартній ситуації, приймала адекватне рішення та майже завжди доводила розпочате діло до кінця; у ході гри поступалася власними бажаннями та інтересами заради виконання даної обіцянки чи задля досягнення спільної мети.

Для **задовільного рівня** характерною була наявність у дітей нестійкого інтересу до економічної сфери життєдіяльності людей, який без подальшого зацікавлення та мотивації швидко згасав. Дитина охоче брала участь у грі, але не прагнула до лідерства: виконувала роль лідера тільки тоді, коли вимушена була це робити. В ігровій діяльності дитина в основному діяла залежно від ситуації, але намагаючись не відходити від стереотипів у поведінці. Розуміла значення більшості елементарних економічних понять, відповідно до власного віку, але не завжди їх використовувала в активному мовленні; проявляла достатньо розвинені для свого віку інтелектуальні здібності: залежно від складності понять виконувала їх аналіз, синтез та групування; намагалася дотримуватися даного слова, але могла змінити його під тиском лідера; втрачала інтерес до будь-якої діяльності, якщо не отримувала від цього задоволення або не бачила в кінцевому результаті власної вигоди; власні бажаннями та інтереси ставила вище за досягнення спільної мети.

Для **низького рівня** характерними є такі прояви: епізодичний інтерес до ефектних та цікавих сторін економічних процесів; індиферентне ставлення до нового знання, пов'язаного з економічною сферою життєдіяльності. Під час ігор економічної спрямованості дитина часто була осторонь, а коли грала разом з усіма, намагалася не потрапляти в центр уваги; у будь-якій діяльності не виявляла ініціативи, завжди обирала найлегші завдання та найпростіші шляхи їх розв'язання; не виявляла цікавості до пошуку іншого варіанту дій. Дитина інколи демонструвала негативне ставлення до економічної сфери життєдіяльності, що виявлялося в небажанні збільшувати власний запас знань економічної спрямованості, брати участь у колективних іграх.

Визначення рівнів дало можливість встановлювати ступінь загальної «економічної вихованості» дітей та планувати подальшу виховну роботу.

Завданням констатувального експерименту було: визначити рівень сформованості в старших дошкільників первинного економічного досвіду.

Нами були розроблені критерії та показники (*Додаток В*)

З огляду на специфіку нашого дослідження діагностичною основою експериментальної роботи на констатувальному рівні слугували різноманітні ігрові форми роботи – ігрові ситуації, ігрові вправи, дидактичні та сюжетно-рольові ігри.

З метою вирішення першого завдання експериментального дослідження нами було проведено з дітьми ряд ігрових завдань; метою цієї роботи було визначення рівня сформованості у старших дошкільників економічних уявлень.

Розглянемо більш детально сутність дібраних нами методик у напрямі роботи зі старшими дошкільниками, визначених за критеріями економічної вихованості, набутої засобами ігрової діяльності.

1. Когнітивний критерій

1.1. Групування малюнків (дидактична гра «Підприємство»)

Мета: виявити розуміння дітьми основних економічних понять.

Матеріал: 25 малюнків – 5 узагальнюючих малюнків (столярна майстерня, будівництво, хлібозавод, ферма, швейна фабрика) та по 4 малюнки до кожного з них (машина, голка, трактор, швейна машина, кран, станок, рубанок тощо).

Процедура проведення. Завдання виконується індивідуально. Дитині пропонується до трьох узагальнюючих понять дібрати по чотири відповідні малюнки, наприклад, хлібний завод: піч, колос, пекар, хліб.

1.2. Словниковий тест

Мета: з'ясувати у процесі безпосереднього спілкування з дитиною наявність уявлень стосовно економічної складової життя людей.

Матеріал: 5 малюнків-карток, а також бланки із питаннями. Матеріал до словникового тесту.

Процедура виконання. Кожна із розроблених карток, у свою чергу, містить по чотири квадрати, які надають респонденту інформацію про певну економічну ситуацію. Екзаменатор пропонує малюкові термінологічне словесне поняття (або словосполучення), яке досліджуваний має показати у зображення. За необхідності, дорослий може ставити додаткові уточнюючі питання.

2. Операційний критерій

2.1. Спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх знань і умінь елементарної економічної діяльності й поведінки (в сюжетно-рольових іграх)

Мета: виявити рівень знань і умінь початкової економічної діяльності й поведінки, які визначають старші дошкільники у ході сюжетно-рольових ігор різного виду.

Об'єкт спостереження: діти старшого дошкільного віку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: знання та уміння старших дошкільників елементарної економіки .

Завдання спостереження:

1) визначити рівень умінь елементарної економічної діяльності й поведінки старших дошкільників;

2) визначити можливості проведення сюжетно-рольових ігор старшими дошкільниками на основі засвоєних знань та умінь елементарної економіки.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол. Бланк протоколу.

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркове, безпосереднє, зовнішнє, ситуативне, систематичне.

3. Мотиваційно-ціннісний критерій

3.1. Інтерв'ювання старших дошкільників

Мета: виявити адекватне розуміння основних економічних понять на вербальному рівні відповідно до віку.

Матеріал: текст анкети.

З метою визначення наявності інтересу в дітей до економічної сфери життєдіяльності в текст анкети було введено три додаткові запитання.

3.2. Бесіда за запитаннями

Мета: виявити рівень розвитку готовності дитини до ситуативно-варіативних дій у ситуаціях життєвого вибору.

Матеріал: бланки із запитаннями.

1. Тобі доручили у садочку зробити виріб із пластиліну. Як виявилось вдома – він закінчився. Твої дії?

2. *Діти у садочку вирішили зробити годівничку для пташок, але батьки говорять, що краще її купити. Що буде економніше?

3. Твій друг Петрик дозволив тобі погратися його роботом, але ти ненавмисно зламав іграшці руку. Як правильно вчинити?

4. У Марійки є іграшка, яка тобі подобається, проте батьки не в змозі її придбати. Як бути, коли ти сильно прагнеш гратися цією іграшкою вдома?

5. *Тобі подарували родичі гроші на Різдво. Як ти вчиниш з ними? Чому?

Примітка: * Зірочкою виділено запитання для визначення інтересу в дітей до елементарної економіки.

Процедура проведення. Бесіда проводиться індивідуально. Якщо дитині важко знайти рішення, можна задавати їй допоміжні запитання.

Когнітивний критерій. Перейдемо до аналізу результатів проведених з дітьми старшого дошкільного віку ЕГ та КГ добірки діагностичних методик стосовно. Отримані дані методики групування малюнків (дидактична гра «Підприємство»). На пропозицію експериментатора дитині знайти малюнок, який збігався б із зазначеним словом чи словосполученням, 45% дітей ЕГ та 50% досліджуваних КГ визначили логічний ряд (наприклад:

швейна майстерня –голка, наперсток, швачка, швейна машина). Діти решти груп відсотків плуталися в допоміжних картинках, не могли провести зв'язка зі складними поняттями – конвеєр, столярний станок, оскільки дані категорії підприємств не розглядалися на заняттях, екскурсіях. Приблизно такі з відсотки дітей в досліджуваних групах не змогли надати відповідь на додаткові питання за логічним рядом картинок.

Як засвідчили результати проведеної методики словникового тесту, він виявився так само складним для старших дошкільників в окремих категоріях початкової економіки.

Поставлена нами мета визначити на вербальному рівні наявність у дітей елементарних уявлень з економічної сфери життя дозволила з'ясувати, що діти не можуть повномірно визначити зміст понять «підприємець», «цінник», «товар». 65% малюків ЕГ та 60% в КГ не надали відповіді на питання «що отримують у касі?», «що робить господиня?», «які гроші кидають до скарбнички?». На нашу думку, означену ситуацію можна пояснити тим, що не всі економічні категорії відомі дітям, не всі вони визначалися в житті, або пояснювалися дорослими. До того ж, в активному словнику дітей наявні не всі економічні поняття. Результати розподілу дітей 6-7 років за когнітивним критерієм економічної вихованості надано у табл. 2.1:

Таблиця 2.1

Розподіл старших дошкільників за когнітивним критерієм
(констатувальний етап)

Рівні	Кількість дітей			
	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
<i>Достатній</i>	2	10	3	15
<i>Задовільний</i>	4	30	5	35
<i>Низький</i>	10	60	8	50

Розглянемо, які результати ми отримали за мотиваційним критерієм вихованості у малюків елементарних економічних знань та уявлень. Щодо цього нами була проведена методика *розповідь за малюнками (вербальний тест)* дозволила з'ясувати, що найкращою була розповідь дітей за сюжетами малюнка «Супермаркет», «Ринок». Найменш розкритими лишилися сюжети «Магазин», «Швейна фабрика», «Банк». Достатньо ґрунтовних розповідей в ЕГ було надано 40% респондентів, в КГ – 50%.

На нашу думку, пояснити результати методики можна сформованістю рівня життєвого (отже – й економічного) досвіду дошкільників, що підтверджує необхідність проведення з дітьми практичних форм економічного виховання. Розглянемо результати бесіди зі старшими дошкільниками, проведеної задля визначення наявності мінімальної економічної лексики в пасивному мовленні дітей. 33% дітей ЕГ та 45% КГ надали відповіді на більш складні питання анкети бесіди.

Найбільш складними для дітей визначилися питання «Як можна назвати дитину, яка постійно гасить зайве світло та закриває воду? (економна, ощадлива)», «Якщо лялька коштує менше, ніж торт, то як можна назвати ляльку за вартістю? (недорога, дешева)» та рід інших. Діти плуталися в поняттях, в цілому розуміючи сенс питання, вони не могли дібрати

необхідних визначень, побудова речень не визначалася розгорнутістю. Також достатньо складними для дітей визначилися поняття «пенсія», «чек», «стипендія». Їх використання не є усталеним в мові дітей, вони не вживаються ці слова в іграх, у побуті.

Отже, проведені з дітьми методики діагностування активного та пасивного словника економічними поняттями засвідчили, в цілому, низький рівень володіння дітьми елементарною економічною термінологією, що свідчить про обмеженість мовленнєвої роботи з дітьми та мовленнєвої практики економічної спрямованості в різних життєвих та ігрових ситуаціях.

Коротко схарактеризуємо результати проведеного *інтерв'ю з дітьми*, метою якого було визначення адекватного розуміння основних економічних понять. У відповідях дітей на питання №1-№2 стосовно функції грошей, 70% дітей ЕГ та 65% КГ визначили їхнє призначення, можливості задоволення основних життєвих потреб людини. Діти розуміють поняття «заощадливість», проте прив'язати до запропонованих або власних ситуацій економічного характеру на змогли 55% дітей ЕГ та 50% малюків КГ. З поняттям «ринок» ознайомлені 65% дошкільників ЕГ та 70% досліджуваних КГ.

З категорій економічного життя діти визначили, що праця є необхідним елементом життя, достатку й благополуччя людини (на це вказало 80% опитуваних як в ЕГ, так і КГ). Діти обізнані з тим, у кого з батьків заробітна платня більша, що батьки-підприємці можуть отримувати достатньо коштів для сім'ї.

Цікавими для нашого дослідження визначилися відповіді дітей на питання, що стосувалися наявності інтересу в дітей до економічної сфери життєдіяльності. Нами з'ясовано, що 45% дошкільників ЕГ та 50% в КГ розуміють сутність економічної складової життя, цікавляться означеними питаннями, можуть надати достатньо обґрунтовані відповіді на запропоновані питання стосовно власних накопичень, відношення до грошей, економії, турботливого ставлення до власних речей.

Слід зазначити, що мотивація дітей 6-7 років на вивчення окремих

понять, явищ включення у виді діяльності базується на тих факторах інтересу, які визначає перед ними педагог у процесі відповідно організованої роботи – на заняттях, у формах дозвілля, самостійної діяльності тощо.

Отже, проведене нами інтерв'ювання старших дошкільників дозволило з'ясувати, що опитувані володіють необхідним переліком економічних понять програмового характеру, проте на рівні власного їх усвідомлення або прояву інтересу до даних понять, дані результатів методики не визначають.

Дані, отримані нами за методиками перевірки мотиваційного критерію економічної вихованості подано у табл. 2.2:

Таблиця 2.2.

Розподіл старших дошкільників за мотиваційним критерієм

(констатувальний етап)

Рівні	Кількість дітей			
	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
<i>Достатній</i>	1	5	1	5
<i>Задовільний</i>	3	20	4	25
<i>Низький</i>	12	75	11	70

Представимо та коротко проаналізуємо, які результати ми отримали, досліджуючи операційний критерій сформованості елементарної економіки у малят.

За результатами проведеного нами *цілеспрямованого спостереження* за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх знань і умінь елементарної економічної діяльності й поведінки (в сюжетно-рольових іграх) визначено, що вихователі повномірно використовують предметно-розвивальне середовище групи, оснащене матеріалами для гри, костюмами

(фартушки, пов'язки продавця тощо), атрибутами. Використовується широкий спектр сюжетно-рольових ігор, організованих вихователем або за ініціативою самих дітей.

Нами було визначено наступні дані умінь елементарної економічної діяльності:

- уміннями проводити бартер (здійснювати оцінку попиту й виконання пропозиції) володіють 45% дошкільників ЕГ та 40% в КГ;
- адекватну оцінку обсягу праці та якості продукту вміють надавати 20% досліджуваних ЕГ та 25% в КГ;
- уміннями вести переговори в ході економічної діяльності (проводити ввічливе спілкування, надавати необхідні коментарі, спокійно пояснювати покупцеві тощо) володіють 33% дітей ЕГ та 40% в КГ;
- уміння виконувати економічну дію (купувати – продавати) виявили 50% дошкільників в ЕГ та 45% малят КГ;
- виконання соціально-економічної ролі (водій, продавець тощо) наявне у 55% досліджуваних ЕГ та 65% в КГ.

Причому, діти, більш обізнані в економічній сфері життя, з легкістю виконували ролі, що вимагали певної термінологічної підтримки: розуміння значення слів «чек», «решта», «штраф» тощо. Ігри більш обізнаних дітей були різноманітнішими за своїм сюжетом та емоційним забарвленням. Та й самі діти в більшості випадків почувались упевнено в будь-якій ситуації.

У процесі проведення спостереження нами також з'ясовано, що педагог за необхідністю втручався у хід гри наприклад, пропонував цікаві ситуації вибору товарів, соціально-комунікативні ситуації, які не порушували самостійний характер дитячої гри та її хід.

Також нами відмічено, що діти люблять сюжетно-рольові ігри, реалізують їх потенціал, набувають необхідних умінь початкової економіки. Разом з тим, понятійний економічний ряд в іграх старших дошкільників майже не розширяється (ми частково пояснюємо це відсутністю цілеспрямованого педагогічного керівництва), у процесі гри діти не

використовують широке коло економічних термінів.

Відсоткові та кількісні дані розподілу дітей ЕГ та КГ за операційним критерієм надано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Розподіл старших дошкільників за операційним критерієм
(констатувальний етап)

Рівні	Кількість дітей			
	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
<i>Достатній</i>	2	10	2	10
<i>Задовільний</i>	8	35	6	40
<i>Низький</i>	7	55	8	50

Отже, за результатами проведених на констатувальному рівні методик з вихованцями, розподілених на ЕГ та КГ, було виявлено рівні сформованості у них економічної вихованості в ігровій діяльності згідно з критеріями їх визначення (дод. А). На основі комплексної оцінки було визначено три рівні сформованості економічної вихованості в ігровій діяльності старшого дошкільного віку, узагальнені дані рівнів подаємо в табл. 2.4:

Таблиця 2.4

Розподіл вихованців старшої групи ЗДО за рівнями економічної вихованості
(констатувальний етап)

<i>Рівні</i>	<i>Критерії</i>						<i>Усього</i>	
	<i>Когнітивний</i>		<i>Мотиваційно-ціннісний</i>		<i>Операційний</i>			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
<i>Достатній</i>	10	15	5	5	10	10	8	10
<i>Задовільний</i>	30	35	20	25	35	40	32	35
<i>Низький</i>	60	50	75	70	55	50	60	55

Отже, результати, отримані нами на констатувальному етапі експериментального дослідження, засвідчили те, що у практиці дошкільного навчального закладу не приділяється належна увага економічному вихованню дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Проведені нами з дітьми старшого дошкільного віку (ЕГ та КГ) діагностичні методики дозволили визначити рівні економічної вихованості в ігровій діяльності згідно з критеріями їх визначення. На основі комплексної оцінки було визначено та схарактеризовано три рівні економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (достатній, задовільний, низький)

2.2. Система роботи з набуття первинного економічного досвіду дітьми старшого дошкільного віку в процесі творчих ігор

Безумовно, рівень економічного виховання залежить не лише від наявності цілеспрямованого процесу з цього виховного напрямку. Стан

«економічної вихованості» є передусім результатом впливу соціально-економічного оточення. Але для того, щоб дитина була здатна результативно використовувати цей вплив і самостійно збільшувати обсяг власного первинного економічного досвіду, доцільнішою буде наявність спеціально організованого педагогічного процесу. Цей процес повинен бути систематичним, послідовним, доступним для сприйняття дітей.

Отже, ураховуючи вищезазначене, робота на всіх етапах будувалася на основі розробленої системи роботи з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор. Ця програма складалася з трьох етапів. Перший етап був орієнтовно-адаптивним, другий – діяльнісно-поведінковим, третій – діяльнісно-творчий.

Увесь організований процес економічного виховання дітей повинен бути спрямованим на одержання конкретного результату, що розкривається в моделі як очікуваний. Цей процес будується на загально дидактичних принципах суб'єктності, доцільності, орієнтації на цінності, свідомості, самостійності, активності, системності, цілісності, інтеграції, послідовності, доступності.

Розгляньмо детальніше принципи організації процесу формування первинного економічного досвіду в дітей старшого дошкільного віку.

Педагогічний *принцип суб'єктності* потребує такої організації навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти, що була б спрямована на виховання дітей як активних діячів, які перетворюють навколишнє середовище та самих себе. У дослідженні відбувався перехід від становища об'єкта педагогічного впливу до положення суб'єкта навчання й виховання. Отже, стосунки педагога й вихованців носили характер співпраці, у процесі якої діти припиняли бути лише об'єктами впливу, а ставали учасниками спільної діяльності.

У дослідженні *принцип доцільності* пронизує всі сторони педагогічної діяльності. Відомо, що людина може спрямовувати свої зусилля на досягнення конкретної мети й реалізацію завдань. Під цією здібністю

розуміємо передбачення людиною мети своєї діяльності, її результатів, заплановане проектування власних дій, зміну їх відповідно до конкретних обставин.

Керуючись *принципом орієнтації на цінності*, ми наповнювали будь-яку діяльність дитини моральним змістом, смислом та значущістю. Отже, формування первинного економічного досвіду розглядається нами через призму формування системи загальнолюдських цінностей та особистісних якостей, необхідних для спілкування з людьми й успішної економічної діяльності.

Принцип свідомості, самостійності та активності орієнтує на використання таких методів навчання, які відкривають дітям можливість бути реальними суб'єктами процесу пізнання: творчі проекти, ігрова діяльність, спостереження тощо. Також у нашій дослідній роботі цей принцип зумовлював організацію процесу формування первинного економічного досвіду в контексті особистісно-орієнтованої парадигми дошкільної освіти.

Реалізація *принципу системності, послідовності та цілісності* полягала в раціональному плануванні пізнавального матеріалу й дотриманні логічної послідовності під час його подання. Отже, увесь пізнавальний матеріал становив собою цілісну систему елементарних економічних знань та уявлень, а також відповідних навичок.

Принцип доступності полягав у використанні в освітньому процесі економічних понять, доступних для сприйняття старших дошкільників.

На початку дослідження вивчили наявні програми економічного виховання (Л. Дрозденко, Н. Смелянська, Г. Шатова) та виділили основні елементарні економічні поняття, ознайомлення з якими відбувається в дошкільному віці дитини. Усі поняття ми умовно розподілили на чотири групи: ключові економічні поняття, що називають процес економічної діяльності, економічне явище, предмет або об'єкт (чек, обмін); поняття економічної діяльності (придбати, обміняти); базові характеристики

економічного стану людини (щедра, добра); поняття економічних дій, товарів та послуг (дорогий, сучасний)

Проаналізувавши всі зазначені поняття економічної спрямованості та встановивши між ними зв'язок і взаємозалежність, ми об'єднали їх у чотири блоки: «Потреби та можливості», «Гроші, ціна, вартість», «Виробники та ресурси», «Корисні навички та звички в побуті». Отже, розроблена програма поетапного формування первинного економічного досвіду дітей складалася з чотирьох блоків (десять послідовних тем), ознайомлення з якими тривало впродовж усіх трьох етапів. Зауважимо, що на кожному наступному етапі отримані знання дітей розширювалися та уточнювалися.

Разом із застосованими різноманітних завданнями залучали дітей до ігрової діяльності. Безумовно, ігрова діяльність є провідною в дошкільному віці. Через гру дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси та явища. Ігрова діяльність надає можливість дитини не лише отримати нові знання, але й використати вже сформовані знання в процесі власної діяльності. Саме тому найважливішою умовою формування первинного економічного досвіду дитини було обрано застосування творчих ігор економічної спрямованості.

Ігри на першому етапі не носили характер рольової гри й не були спрямовані на соціальну взаємодію між її учасниками. Ігри проводилися з метою освоєння, закріплення та уточнення елементарних економічних знань.

Отже, на першому, орієнтовно-адаптивному етапі, використовували *дидактичні ігри* як самостійну форму організації навчання і як частину заняття під час ігрової апробації матеріалу. Кожна проведена дидактична гра мала своє навчальне завдання, але в більшості випадків головною метою гри було закріплення знань, здобутих дітьми під час занять.

Залежно від кількості учасників у грі з дітьми на першому етапі проводилися індивідуальні (від 2 до 4 учасників), групові (від 4 до 8 учасників).

Усі проведені ігри мали різний характер навчальної мети: орієнтування в новому матеріалі, закріплення отриманих знань, узагальнення матеріалу. Відповідно до цього з дітьми проводилися ігри на орієнтування, закріплення чи узагальнення матеріалу. Наведемо кілька прикладів таких ігор.

Ігри на формування вмінь орієнтуватися в новому матеріалі

Економіка допоможе

Правила гри. Вихователь пропонував дітям запитання, відповідаючи на які, вони визначали, чи стосуються ці запитання економіки. Відповіді дітей мали бути: «Так» чи «Ні».

Вихователь: Усі ви знаєте, що Міккі Маус, це казковий герой. Чи може економіка стосуватися Міккі Мауса, як казкового героя?

Діти: Ні.

Вихователь: Ми знаємо, що ляльку Міккі Мауса можна купити в магазині за гроші. Скажіть, а чи стосуються гроші економіки.

Діти: Так.

Вихователь: Діти, якщо ми з вами подивимося на цю квітку, чи стосується вона економіки?

Діти: Ні.

Вихователь: Поставимо біля квітки цінник, це вже буде товар. Скажіть, а зараз квітка, як товар, стосується економіки?

Діти: Так.

Ігри на закріплення вивченого матеріалу

Будинок для рибки

Правила гри. Вихователь пропонував дітям придумати модель будинку для золотої рибки, ураховуючи її основні життєві потреби (необхідне розуміння поняття «потреба»).

Виконуючи завдання, діти закріплювали розуміння поняття «потреба».

Відповіді дітей були такими: «нехай будинок буде синім, щоб був не дуже помітним для риб-хижаків», «необхідно зробити вікна в будиночку,

щоб рибка бачила, яка на вулиці погода», «потрібно будувати в воді, бо рибка не може без води» тощо.

Товари – послуги

Правила гри. Вихователь пропонував дітям визначити, чи є назване слово товаром, або ж це установа, що надає послуги (послуги діти називали самостійно).

Іграшки – це товар, перукарня – послуга (стрижка, фарбування, манікюр, миття голови), одяг – товар, пошта – послуга (пересилання листів, листівок, телеграм, рознесення журналів, газет), лялька – товар, майстерня – послуга (ремонт одягу, взуття, заміна каблуків, замків) тощо.

Гра на узагальнення вивченого матеріалу

Види товарів

Правила гри. Вихователь пропонував дітям усно знайти зайве слово й визначити, яким словом можна назвати всі інші слова.

Стіл	}	товар	Шапка	}	товар		
Стілець			Яблука				
Куртка			Штани			}	ОДЯГ
Шафа			Спідниця				
Огірок	}	товар	Чоботи	}	товар		
Морква			Картопля				
Капуста			Босоніжки			}	ВЗУТТЯ
Туфлі			Черевики				
		МЕБЛІ					
		ОВОЧІ					

Діти буде швидко знаходили зайве слово після об'єднання усіх слів. Відповіді були наступні: «куртка – це одяг, а все інше – це меблі», «зайве яблука, його їдять, в все інше одягають – це одяг» тощо.

Залежно від наявності обладнання проведені дидактичні ігри розподілялися на ігри з обладнанням та без обладнання. Безумовно, більшість інформації діти отримають через зорове сприйняття, отже, у

процесі формування економічної досвідченості ми намагалися збільшити кількість наочного матеріалу. Пропонуємо приклад такої гри з наочністю.

Збери докупи

Правила гри. Вихователь показує картки, із зображенням різноманітних предметів. Діти повинні співвіднести прості економічні поняття із загальними поняттями (хлібозавод, школа, ферма, будівництво), об'єднуючи картки.

Борошно – хлібозавод

Трактор – ферма

Парта – школа

Дерево – сад тощо.

Кран – будівництво

В деяких випадках дітям було складно знайти правильну відповідь, бо запропоноване слово можна було співвіднести не з одним словом. Наприклад, вантажівка буде потрібна і на заводі, і на будівництві, і на фермі тощо.

Залежно від основного типу розумової здібності ігри поділялися на **вербальні та невербальні**. Невербальні дидактичні гри проводилися за допомогою карток з економічним змістом. Наведемо приклад такої гри.

Що потрібно тварині?

Правила гри. Вихователь пропонував дітям знайти картку, що означала потреби окремих тварин. Кожна дитина або група дітей отримувала картки із зображенням тварин (зайця, вовка, ведмедя, папуги, кішки). Якщо названа потреба відповідала потребі тварини, зображеної на картці, діти плескали в долоні.

Перелік потреб: тепло, вода, морква, риба, мед, м'ясо, зерно, теніс, трава, житло, повітря, книги, світло, футбол.

На першому етапі разом із проведенням ігор економічної спрямованості відбувалося систематичне проведення занять економічної спрямованості відповідно до розробленої нами програми, яку було розглянуто вище. Кожне

заняття будувалося відповідно до поставленої мети й містило різні *структурні блоки*:

- *вступна частина*, що готувала дітей до сприймання матеріалу;
- *термінологічна частина* – розкривала основні поняття, що використовувалися на занятті;
- *ігрова апробація матеріалу* через проведення різноманітних ігор;
- *варіативна частина*, яка проводилася за вибором вихователя (завдання з образотворчої діяльності, формування математичних уявлень, ознайомлення з навколишнім світом);
- *заклучна частина* заняття.

Розглянемо детально кожен структурний компонент заняття.

Будь-яке заняття на всіх етапах розпочиналося із *вступної частини*. Для підготовки дітей до позитивного сприймання матеріалу застосовувались соціально-комунікативні ігри К.Фопеля, що також позитивно впливало на формування в дітей уміння відчувати й розуміти іншого, вчитися домовлятися та взаємодіяти. Прикладом є ігри «Хустка та пір'ячко», «Акваріум», «Репортер» тощо. Дітям пропонували взятись за краї хустки, на середині якої клали пір'ячко. Лише дружні, чутливі рухи давали змогу пір'ячку красиво літати, а не вистрибувати за межі хустки. У застосуванні завдань ми віддавали перевагу тим, що сприяли актуалізації знань дітей, необхідних у процесі заняття. Наведемо приклад деяких варіантів проведення вступної частини.

«Привітання долонями»

– Діти, зазвичай ми вітаємося з вами за допомогою нашого голосу. Ми говоримо один одному: «Доброго дня!», «Привіт!», «Доброго ранку!» А зараз давайте спробуємо привітатися за допомогою наших долонь, нібито вони вміють розмовляти оплесками («Економіка для кожного»).

«Чарівна скринька».

– Діти, що вам піднімає настрій? Які речі допомагають вам розвеселитися? Це – чарівна скринька. Кожен з вас може дістати з неї ту річ,

яка покращує вам настрій. Але речі у скриньці зачаровані, тому ми їх не бачимо. Отже, ви розкажете нам, що ви дістали («Потреби людини»).

«Давнина».

– Зараз ми перенесемося в давні часи. Як ви вважаєте, чи могли люди розмовляти в той час, коли жили в печерах та їли сире м'ясо? А як же вони вітали один одного? Давайте зараз привітаємо один одного, як у давні часи («Натуральний обмін»).

Заняття з економічного виховання на всіх наступних етапах також розпочиналося із вступної частини, після якої йшла **термінологічна частина**. Її основна мета полягала в розкритті основних понять, що використовувались на занятті. На орієнтовно-адаптивному етапі діти ознайомилися з елементарними економічними поняттями, розглянули їх зміст та визначили сферу їх застосування.

Розглянемо специфіку термінологічної частини на орієнтовно-адаптивному етапі на прикладі теми «Потреби людини». (Для зручності розгляду поетапного ускладнення матеріалу на наступних етапах як приклад буде описано цю саму тему).

На орієнтовно-адаптивному етапі під час проведення заняття «Потреби людини» відбувається ознайомлення дітей з поняттями «потреба», «товар», «послуга». Розглянемо фрагмент цього заняття.

Вихователь: Діти, у кожного з нас були різні побажання, які виконувала чарівна скринька. Але разом з бажаннями в кожній дитини та дорослого є свої потреби. А ви знаєте, що означає це слово?

Діти: Це те, що ми хочемо отримати.

Вихователь: Потреби – це те, без чого людина не може прожити, та все те, що вона хоче отримати. Поміркуйте й назвіть свої потреби, те, без чого ви не зможете жити.

Діти: Повітря, вода, їжа, тепло, сонце.

Вихователь: Для того, щоб задовольнити власні потреби, у більшості випадків люди купують різні речі в магазині та на базарі. Усі ці речі

називаються товарами. Товари бувають різними. Які ви знаєте товари за вартістю?

Діти: Дорогі та дешеві.

Вихователь: А за розміром?

Діти: Великі, маленькі, середні.

Вихователь: Але не всі потреби можна задовольнити, купивши будь-який товар. Існують заклади, що виконують за нас різноманітну роботу, надають нам послуги, якими ми користуємося. Послуга – це робота, яку виконують люди для покращення нашого з вами життя. Діти, а які ви знаєте заклади, що надають нам послуги? Назвіть ці заклади та послуги, якими ми користуємося в цих закладах.

Діти: Перукарня – там нічого не продають, там нас підстригають, миють голову, фарбують волосся – це послуги, якими ми з вами користуємося (інші заклади – це пошта, лікарня тощо).

З наведеного прикладу бачимо, що проведена термінологічна частина стає підґрунтям для наступної частини заняття – *ігрової апробації* матеріалу. Безумовно, ігрова діяльність є провідною в дошкільному віці, саме тому залежно від поставленої навчально-виховної мети ми проводили різні види дидактичних ігор. Детально всі види дидактичних ігор та їх класифікацію було розглянуто вище.

Зауважимо, що всі структурні блоки заняття могли йти у будь-якій послідовності, повторюючись кілька разів. Так, після розглянутого нового поняття йшла ігрова апробація, після якої діти продовжували ознайомлюватися з іншими поняттями.

Проведення *варіативної частини* дозволило вихователю за власним вибором займатися економічним вихованням дітей у рамках будь-якого заняття, що дозволило самостійно планувати весь навчально-виховний процес. Це було дуже зручно, коли вихователі були обмежені в навчальному часі.

Варіативна частина містила різноманітні творчі завдання з розвитку мовлення (розгадування загадок, робота з прислів'ями та приказками, складання оповідань, казок тощо), з формування елементарних математичних уявлень (порівняння чисел, геометричних фігур, аналіз, синтез, групування та класифікація понять, самостійне складання задач тощо), завдання з образотворчої діяльності (ознайомлення з творами мистецтва, їх аналіз, зображення предметів тощо), ознайомлення з навколишнім світом (проведення екскурсій, спостереження за поведінкою тварин та сезонними змінами в житті рослин тощо).

Заклучна частина заняття проводилася на всіх етапах формування економічної досвідченості дітей. Її основна мета – підсумок заняття, оголошення завдання дітям для сумісного виконання з батьками та результатів діяльності дітей. Підсумок підводився в довільній формі з наголошенням на головних моментах заняття. Повторювалися розглянуті поняття та їх значення. На деяких заняттях діти отримували завдання для спільного виконання з батьками; більшість цих завдань були спрямовані на розширення кругозору дитини. Ось деякі з них: простежити за діяльністю продавця, роздивитися кольори купюр, скласти перелік продуктів, необхідних для харчування сім'ї впродовж одного дня тощо.

На першому етапі також діти вели зошит з економічного виховання (зошит у клітинку), у якому в разі потреби робили під керівництвом вихователя помітки, виконували завдання з образотворчої діяльності, вклеювали вирізки з журналів тощо.

Після завершення першого етапу ми провели проміжний зріз, що дав змогу зафіксувати наявність у переважної більшості дітей змін в орієнтуванні в елементарних економічних поняттях.

На діяльнісно-поведінковому етапі проводилися також дидактичні й ситуативні ігри економічної спрямованості, які використовувались як самостійна форма організації навчання і як частина заняття під час ігрової апробації матеріалу.

Дидактичні ігри економічної спрямованості проводилися з метою подальшого розширення, узагальнення, систематизації та доповнення вже сформованих знань з економічної сфери. У подальшому ці знання виступали як необхідна термінологічна підтримка на заняттях та в процесі ігрової діяльності дітей. Види дидактичних ігор, проведених на другому етапі, збігаються з видами ігор, проведених на першому етапі.

Разом з продовженням роботи над збагаченням знань за допомогою дидактичних ігор відбувалось формування певних способів соціально-економічної поведінки за допомогою *ситуативних ігор* економічної спрямованості. Розглянемо їх особливості та види.

Ситуативна гра становить собою елемент або частину сюжетно-рольової гри. У ній наявна конкретна ситуація, що потребує певних дій від її учасників. Дітям пропонується соціально-економічна ситуація, яку вони мають, по-перше, проаналізувати, по-друге, розглянути різні варіанти її розв'язання та різні способи дій і поведінки всіх учасників, по-третє, кілька разів обіграти різні варіанти й наприкінці зробити конкретні висновки щодо поведінки в схожій ситуації на майбутнє.

Ситуативна гра дуже схожа із сюжетно-рольовою за своєю структурою: сюжет, ролі, зміст, ігрові дії, правила. Відмінність цієї гри полягає в її багатоваріантності. У процесі ситуативної гри діти пробували виконати різні ролі, аналізували власну діяльність та діяльність усіх її учасників. Діти грали за складеним ними й ретельно проаналізованим сюжетом. Їм доводилося бути ініціативними, самостійними, активними учасниками. Отже, ситуативна гра готувала дитину до участі в сюжетно-рольовій грі, на третьому етапі нашого дослідження.

Аналізуючи ситуацію, звертали увагу дітей на ціннісні моменти. Отже, прийняте рішення завжди розглядалося через призму формування системи загальнолюдських цінностей та особистісних якостей, необхідних для спілкування з людьми та успішної економічної діяльності.

У дослідженні було розподілено ситуативні ігри на три види залежно від їх основної функції: гра-альтернатива, гра активного включення та гра-експеримент. Розглянемо їх.

У *гри-альтернативі* основне завдання, що стояло перед дітьми, – це знаходження економічного компромісу або найоптимальнішого виходу в конкретній соціально-економічній ситуації. Так, дітям пропонувалося проаналізувати ситуацію, знайти варіанти розв'язання проблеми, проаналізувати їх, а потім спробувати цю ситуацію обіграти. Наведемо приклад такої ситуації.

Гра-альтернатива.

Ключові поняття: «послуга», «компроміс», «обмін».

Запропонована ситуація. У Михайлика, друга Каті, найкрасивіший велосипед серед усіх дітей у дворі. Віті дуже хотілось покататися на цьому велосипеді. Але проси не проси, а Мишко жаднюга.

Завдання. Знайдіть компроміс у цій ситуації.

Цікаво, що спочатку діти лише пропонували Віті вживати в проханні «чарівні» слова («будь ласка», «спасибі» тощо). Але після детального аналізу діти зрозуміли, що можна спробувати знайти компроміс, запропонувавши Михайликові яку-небудь річ на обмін або навіть послугу: «Дай мені велосипед, а я тебе покатаю». Одиниці дітей спробували домовитися з Катрусєю, подругою Михайлика: «Давай ми його разом вмовимо, а я тебе потім покатаю». Після аналізу самої ситуації та різних способів поведінки діти пробували обіграти різні варіанти. У кінці заняття вихователь підводив підсумки.

Наступним видом застосованої ситуативної гри була *гра активного включення*. Основне завдання, що ставилося перед дітьми, – це знаходження оптимального виходу в певній економічній ситуації або правильне розв'язання економічної задачі. У процесі гри кожен із дітей ставав учасником ситуації, не лише в процесі її обговорення, але й у результаті обіграння. Пропонуємо приклад гри «Правильний вибір».

Запропонована ситуація. Хлопчик стояв і плакав у магазині біля іграшок. На полиці стояв величезний літак, про який він дуже мріяв. Але мати не хоче його купувати, каже, що треба купити продукти до вечері: хліб, картоплю, чай та торт, який дуже просив хлопець.

Завдання: допоможи хлопчику прийняти правильне рішення.

Діти пробували стати на місце хлопчика, кожен пропонував різні варіанти його поведінки. Оленка казала: «Я б сказала мамі, не треба мені торта, купи краще літак». Деякі діти її підтримували «Що торт? З'їв та й усе. А ось літаком можна буде довго гратися!». Діти іншої групи вважали, що розумніше купити торт, бо його може з'їсти вся родина. Наприкінці гри кожен з дітей спробував себе в ролі цього хлопчика, отже варіанти розв'язки цієї ситуації були різними залежно від її головного учасника.

На другому етапі також проводилися такі ситуативні ігри, як *гра-експеримент*. Їх головна мета полягала у формуванні в дітей спроможності приймати оптимальне рішення методом спроб та помилок. Пропонуємо розглянути це на прикладі конкретної ситуації.

Ситуація. Дуже часто улюблені мультфільми переривають рекламою. Але чи всі товари такі корисні й хороші, як про це говорить реклама? Який же йогурт вигідно купувати?

Діти, разом з вихователем проаналізувавши ситуацію та її завдання, складають критерії оцінки йогурту та проводять аналіз декількох варіантів. Після проведення експерименту діти разом з вихователем зробили такі висновки:

1. Перш ніж купувати, подивись на термін придатності та дату виготовлення. Завжди краще купувати найсвіжіші продукти.
2. Не завжди треба купувати те, що рекламують.
3. Є більш дешеві та корисні продукти, ніж ті, що рекламують.
4. Спочатку порівняй кілька продуктів, а потім купуй.

Таким чином, за допомогою різноманітних ситуативних ігор розглядають найтипівіші соціально-економічні ситуації та способи відповідної поведінки.

У процесі нашої роботи ми спиралися на погляди Т. Поніманської, щодо необхідності надання ціннісного змісту виховному процесу, що полягає у наступних завданнях для педагога: «спрямувати соціальний розвиток вихованців так, щоб він відповідав системі цінностей, які реально існують в суспільстві; орієнтувати дітей на більш значущі цінності, що презентують узагальнені цілі соціального становлення; пам'ятати, що виховну функцію здатна виконувати лише визнана, усвідомлена й емоціонально пережита дитиною цінність».

На другому етапі разом із проведенням дидактичних та ситуативних ігор продовжувалася робота відповідно до розробленої програми поетапного формування економічної досвідченості. Проведені *заняття* мали ті самі структурні блоки, що й заняття на першому етапі: вступна частина, термінологічна частина, ігрова апробація матеріалу, варіативна частина. Специфіка проведення заняття з економічного виховання та особливості його структурних блоків уже було детально описано.

Як було зазначено вище, після вступної йшла термінологічна частина, спрямована на актуалізацію знань, їх розширення та уточнення. На відміну від першого етапу, розкривалися не лише значення основних економічних понять, але й причинно-наслідкові взаємозв'язки між складними поняттями. Наприклад, на занятті «Потреби людини» вихователь з дітьми не лише повторювали поняття «потреба», але й розкривали способи задоволення своїх потреб людьми через навчання, роботу, спілкування, купівлю товарів тощо. Отже, на другому етапі уточнювалися й конкретизувалися знання, отримані на першому етапі. Зазначимо, що тематика занять збігалася на всіх етапах.

Ігрова апробація матеріалу на діяльнісно-поведінковому етапі відбувалася за допомогою проведення дидактичних та ситуативних ігор економічної спрямованості.

На другому етапі діти після виконання завдання варіативної частини з художньої діяльності оформляли колективні роботи за темою заняття. На великий аркуш паперу клеювалися дитячі малюнки та записувалися їхні цікаві вислови щодо матеріалу завдання).

Сюжетно-рольова гра – образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет, фабула) і розігрування ролей. Головна її мета – надати можливість дитини спробувати власні сили та знання в різних соціально-економічних ситуаціях. У такому випадку діти самі вирішують, які знання використовувати, яке рішення приймати та які будуть наслідки всього цього.

Впродовж третього етапу було проведено наступні сюжетно-рольові ігри: «Супермаркет», «Ринок», «Банк», «Страхове агентство», «Рекламне агентство», «Модельне агентство», «Салон краси», «Кафе», «Ветеринарна клініка» тощо. Діти відображали у грі предметно-трудова діяльність дорослих, стосунки між людьми, сутність їхньої діяльності.

Разом з іграми традиційної класифікації Д. Ельконіна проводили з дітьми сюжетно-рольові ігри економічної спрямованості, такі як: гра-презентація, театралізація з економічної тематики та гра-стратегія. Розглянемо їх.

Гра-презентація проводиться з метою формування в дітей уміння робити презентації, тобто описувати власну діяльність з найкращого боку. Діти мали презентувати власний (груповий, колективний) проект з виконанням різних соціально-економічних ролей та з розкриттям економічних відносин і процесів. Так, з самого ранку діти отримували завдання: розробити власний бізнес (магазин, фабрику тощо), придумати йому назву, розробити рекламу, розподілити обов'язки, набрати команду працівників тощо.

За виконання цього завдання охоче бралися більш активні діти, тоді як пасивні залишалися осторонь. Але в процесі розгортання гри група чи весь колектив придумували різні завдання й посади для всіх дітей. Після

залучення до гри всіх діти починали презентувати власні проекти, розкриваючи їх особливості. «Глядачі» могли ставити різні запитання тим, хто грав.

Театралізація з економічної тематики проводилися з метою повторення різних способів соціально-економічної поведінки. Ця гра організовувалася за різноманітними сюжетами: «Відвідування крамниці», «Мандрівка на потязі», «Купівля квитку для проїзду трамваєм», «Відвідування кафе» тощо. Ми намагалися розглянути всі несподівані моменти, що могли б виникнути в тій чи іншій ситуації. Перед початком гри діти розподілялися на акторів та глядачів. Усі глядачі, спостерігаючи за процесом гри, могли втручатися в її хід. Діти ускладнювали завдання, знаходили помилки, допомагали акторам гри. Після гри підводилися підсумки та робилися висновки й глядачі з акторами мінялися своїми ролями.

Театралізація з економічної тематики «Я – водій»

Вихователь запрошував дітей «проїхатися» в тролейбусі. Призначали водія, кондуктора. Згадували правила поведінки в транспорті (вчасно оплатити проїзд, поступитися місцем літнім людям та пасажиром з дітьми, не штовхатися тощо). Після завершення гри було обговорено помилки та порушення.

Також на третьому етапі ми проводили з дітьми *гру-змагання*. За своєю сутністю вона дуже схожа на економічну театралізацію. Але в цій грі визначається найкращий виконавець соціально-економічних ролей. Так, діти по черзі розігрували різні сюжети. Найкращий виконавець ролей визначався шляхом голосування чи за оплесками. Діти також обґрунтовували свій вибір усно: «Ні, Аня зробила краще, вона була така ввічлива!» Діти навчалися аналізувати власні та чужі вчинки за кількома критеріями: правильність та чіткість виконання, культура поводження, результат діяльності, взаємодія з іншими.

Гра-змагання «Найкращий продавець»

Обиралися кілька «продавців», серед яких треба було визначити найкращого (ураховуючи ввічливість, знання товарів, повноту відповіді, правильне оформлення чека, задачі тощо). Переможця визначали діти разом з вихователем.

У подальшому дослідженні впроваджували до навчально-виховного процесу *ігри-стратегії*. У попередньому розділі представлено детальний аналіз цього виду гри.

Зазначимо, що підсумком будь-якої гри-стратегії було виконання колективної роботи, що відображала враження дітей від гри, наприклад, на завершення гри-стратегії «Мандрівка до великого міста» діти зробили карту міста, зазначивши найцікавіші побачені місця (зоопарк, цирк, будівлі, парки тощо).

Особливістю гри-стратегії є її необмеженість у часі. Вона іноді тривала кілька днів. Зазначимо, що гравці іноді поверталися на початок гри, змінюючи деякі обставини, програючи ще раз різні варіанти вирішення ситуацій та розподіл ролей.

Логіка побудови ігри-стратегії була такою.

1. Знайомство із заданою ситуацією.
2. Визначення загальної перспективи гри-стратегії (далека, близька), декомпозиція цілей і завдань.
3. Спільне складання плану спільних дій, розподіл обов'язків, ролей.
4. Обговорення можливих проблемних ситуацій, очікуваних перешкод.
5. Безпосередні дії дітей з реалізації плану в змінних умовах, що ускладнюють задану ігрову ситуацію.
6. Обговорення результату гри, попередні оцінки дій, аналіз помилок і спільний пошук способів подолання помилок.

Розглянемо ці структурні елементи гри-стратегії на конкретному прикладі гри-стратегії «Магазин іграшок»

Гра-стратегія «Магазин іграшок»

Мета: розширити знання дітей про магазин, професії продавця, касира, директора магазину, різновиди магазинів (салон-магазин, магазин, супер-маркет), про рекламу, її значення, про специфіку створення реклами, розвивати в дітей здатність передбачати можливі результати своїх дій, знаходити нестандартні способи розв'язання проблеми, планувати послідовність дій, розвивати інтелектуальні здібності, логічне мислення, уява, збагачення мовленнєвого досвіду.

Попередня робота до гри полягала у наступному: діти відібрали серед іграшок, ті, які їм до вподоби.

Знайомство із заданою ситуацією полягало в загальному опису змісту гри та відбувалося наступним чином:

Вихователь: Діти. Подивіться як багато в нас з вами різних яскравих іграшок. Вони всі дуже гарні. А чому б нам з вами не відкрити свій власний магазин іграшок?

Діти: Так, давайте будемо продавати наші іграшки.

Катруся: У мене дуже гарна кішечка, її обов'язкове захочуть купити усі.

Оленка: Мою ляльку теж.

Михайлик: А у мене трактор. Дивиться.

Вихователь: Дуже добре у вас у всіх дуже гарні іграшки. Ви усі обрали дуже красиві іграшки. Але для того щоб відкрити магазин іграшок нам необхідно не лише іграшки, а ще багато чого. Вам необхідно бути дуже уважними, кмітливими та дружніми, щоб у вас все вийшло. Згодні зі мною?

Діти: Так.

Оскільки ця тема дуже обширна, вона була розбита на два етапи. В перший етап гри-стратегії діти працювали над організацією магазину іграшок, а в другий – над рекламою магазину.

Розглянемо визначення загальної перспективи гри-стратегії (далека, близька), декомпозицію цілей і завдань.

Вихователь: Спочатку, щоб організувати магазин ми повинні визначити з вами все, що нам знадобиться. Давайте пригадаємо, що таке магазин.

Павлик: Це таке місце, де продають різні товари.

Оленка: Це « Золотий ключик» – там продають морозиво, банани, йогурт.

Вихователь: А де розташовані всі товари?

Тарас: На полицках. А морозиво – в холодильниках.

Вихователь: Отже, якщо ми з вами будемо відкривати магазин іграшок, що нам знадобиться для розташування іграшок?

Тарас: Полички, щоб ставити іграшки.

Вихователь: Так, а ще нам необхідне місце для розташування магазину. Як ви вважаєте, де повинне бути це місце?

Діти: Біля нашого дому. Біля дитячого садочку.

Вихователь: А хто буде купувати наші іграшки.?

Тарас: Батьки своїм дітям.

Вихователь: Отже необхідно, щоб наш магазин було розташовано біля дітей. Найкраще місце – біля нашого дитячого садочку. Багато дітей та й нам зручно.

Вихователь: Давайте розташуємо всі іграшки у такому порядку: від найдешевшого товару до найдорожчого.

(Діти виконують завдання, обговорюючи можливі варіанти.)

Спільне складання плану спільних дій, розподіл обов'язків, ролей відбувалася таким чином:

Вихователь: Ось, в нас все готово для відкриття магазину. Але хто буде працювати в магазині? Давайте пригадаємо, люди яких спеціальностей працюють в магазині.

Світланка: Продавець.

Володя: Я бачив охоронця.

Вітя: А це потрібно, щоб касир був.

Вихователь: Дуже добре, діти. А як ви вважаєте, хто буде керувати нашим магазином.

Діти: Ви. Ви.

Вихователь: Дякую, що довіряєте мені, але людина якої спеціальності керує справжнім магазином.

Влад: Я знаю, це директор.

Вихователь: Так, давайте оберемо з вами директора. Як ви вважаєте, який повинен бути директор?

Діти: Розумний. Добрий. Знати все-все. Щоб його всі слухали.

Вихователь: Діти, а чи є в нас в групі людина, що відповідає всім вашим вимогам, яка б впоралась би з обов'язками директора.

Влад, Світланка, Павлик: Хай буде Катруся.

Вихователь: А чому вона підходить?

Влад: Вона завжди відповідає на всі запитання.

Вихователь: Діти, погоджуємося?

Діти: Так!!!

Таким же чином розподіляються ролі продавця, касира, охоронця тощо. Зауважимо, що в процесі гри діти мінялися своїми ролями, після аналізуючи власні дії, порівнювали їх з діями інших людей. Саме за такою схемою діти обирали й назву свого магазину.

Розглянемо, як відбувалося обговорення та вирішення проблемних ситуацій дітьми на прикладі цієї ж гри-стратегій її другому етапі (реклама магазину).

Вихователь: Діти. Ось наш магазин з вами відкрився, але щоб дуже мало людей до нас заходить. Це, мабуть, через те, що дуже мало людей знають про наш магазин. А що з нам робити.

Влад: А давайте попросимо наших мам, щоб вони розповіли своїм подругам, що в нас відкрився магазин, а потім щоб ці подруги розповіли ще й своїм подругам.

Вихователь: Це дуже добре. А за допомогою чого ще можна розповісти всім людям про відкриття нашого магазину?

Катруся: Давайте намалюємо великий плакат.

Вихователь: Дуже добре. Це буде реклама нашого магазину. Отже треба прорекламувати наш магазин. Діти, а де можна зустріти реклами.

Далі вихователь разом з дітьми згадували види реклами (мальована реклама – стенди, біг-борди, вивіски, рекламні щити; реклама на телебаченні (реklamний родік) та на радіо).

Вихователь: Діти, я чи можна зустріти рекламу з газетах та журналах.

Діти: Так.

Вихователь: Зараз продивіться журнали та знайдіть рекламу. Виріжте рекламу, що вам сподобалась.

(Діти виконували завдання.)

Вихователь: Діти, подивіться уважно на свою рекламу. Що вона рекламує? Що на ній зображено?

Катруся: У мене реклама шампуню. Ось тут зображено флакон.

Влад: А в мене реклама вікон.

(Майже всі діти відповідали правильно. Більша частина, вгадувала рекламу за малюнком, не читаючи назву товару. На завершення, діти робили колективний колаж «Реклама» (див. додаток С, с. 234).

Вихователь: Виходить що на рекламному малюку треба зображувати те, що ми з вами збираємося продавати. Що ж ми намалюємо з вами на рекламі нашого магазину?

Оленка: Іграшки.

Павлик: Давайте краще магазин.

Тарас: Машини краще намалювати.

Вихователь: Дуже добре. Можна намалювати все! Але яким повинен бути малюнок, щоб його помітили інші люди?

Діти: Яскравим. Охайно намальованим. Великим. Красивим.

Вихователь: Все це правильно. А зараз, давайте кожен з вас намалює свою рекламу нашого магазину. Потім ми з вами оберемо найкращу та зробимо таку рекламу великого розміру.

Проблемною ситуацією ставало й обмеження місця для розташування товару. У цьому випадку діти, за допомогою колективного обговорення обирали найяскравіші та найцікавіші товари, які залишалися на полицках (інші потрапляли на склад)

Обговорення результату гри відбувалися наступним чином.

Вихователь: Діти. Як ви вважаєте, чи сподобався наш магазин дітям, що завітали до нас.

Діти: Так.

Вихователь: А чим саме?

Діти: В нас дуже багато іграшок.

Вихователь: А чи були наші продавці чемними з покупцями?

Діти: Так. Вони говорили добрі слова «Здоровствуйте», «Будь-ласка», розповідали про іграшки, допомагали дібрати потрібну річ тощо.

Вихователь: Діти, а щоб ви змінили в нашому магазині, щоб він став ще привабливіший, та щоб до нього заходили ще більше людей.

Діти: Треба зробити його більш яскравим. Давайте прикрасимо його повітряними кульками.

Власні висновки та зауваження до організації роботи магазину діти враховували під час наступної гри.

Тематика проведених інших ігор-стратегій було такою: «Виліт до космосу», «Поїздка на острів», «Кругосвітня подорож», «Мандрівка до великого міста», «Наш бізнес», «Збудуємо місто мрій». Але логіка їх будову була такою ж як гри-стратегії «Магазин іграшок».

Ігрова апробація матеріалу на діяльнісно-творчому етапі відбувалася за допомогою проведення ситуативних та сюжетно-рольових ігор економічної спрямованості.

Таким чином, третій етап вважався завершеним, коли в дітей констатувалися такі результати: діти виявляли ініціативність у здобутті та осмисленні нових знань економічної спрямованості; інтерес до економічної сфери життєдіяльності; уміння формулювати запитання та аргументувати

відповіді економічного змісту; поєднання лідерських проявів з толерантним ставленням до інших членів колективу; демонстрували вольові прояви під час виконання тривалої чи небажаної роботи; створювали позитивний емоційний фон спілкування під час спільної діяльності, уміли запобігати конфліктам; використовували економічні поняття в активному мовленні; розвиненні інтелектуальні здібності.

Таким чином, до навчально-виховного процесу було впроваджено систему роботи з формування первинного економічного досвіду дітей старшого дошкільного віку. Забезпечення системного підходу до процесу економічного виховання, що передбачає комплексне формування елементарних економічних знань, навичок, умінь, особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, надання пріоритету ігровій діяльності; поступове впровадження ігор економічної спрямованості сприяло набуттю первинного економічного досвіду старших дошкільників. Наприкінці кожного етапу спостереження за дітьми дозволили констатувати зміни в рівні сформованості економічної досвідченості.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

На формувальному етапі був запроваджений комплекс діагностичних методик, які використовувалися на констатувальному етапі. Спочатку діяльність спрямовувалася на накопичення когнітивного досвіду та уявлень дітей про економічну сферу життєдіяльності. Така робота сприяла усвідомленню й засвоєнню дошкільниками елементарних економічних понять, здатності використовувати їх в повсякденному житті.

Діти експериментальної групи при повторному виконанні першого завдання – групування малюнків (дидактична гра «Підприємство») показали, що вони розуміють основні економічні поняття, можуть усвідомлено їх співвідносити з узагальнюючими малюнками. Аналіз результатів виконання

цього завдання засвідчив, що 60% дітей ЕГ та 40% дітей КГ виявили вміння оперувати елементарним економічним словниковим запасом.

При повторному проведенні методики «Розповідь за малюнками» (вербальний тест) 55% дітей ЕГ та 45% дітей КГ показали наявність мінімальної економічної лексики в своєму активному мовленні. Дошкільники з усвідомленням та розумінням описували подані малюнки економічного змісту. Слід зазначити, що у відповідях дітей було видно зацікавленість, вони старанно намагалися описати картки, використати вивчені елементарні економічні поняття. Наведемо приклади деяких розповідей за малюнками:

Микита (7 років), малюнок «Крамниця»: «З фабрики до крамниці ввозять смачні цукерки та тістечка. Продавець розфасовує ці товари. У крамниці є три відділи. Печиво та цукерки завжди свіжі. Я з татом обираємо, що нам потрібно купити, я сам даю касиру гроші, а він бере у мене гроші, дає решту та чек».

Світланка (6 років), малюнок «Пекарня»: «Кондитер замішує тісто, ліпить пиріжки, тістечка, булочки, прикрашає їх. З кондитерської фабрики привозять готові булочки, тістечка, торти до магазину в хлібний відділ. Покупцю можна замовити торт на день народження. Забравши замовлення покупець повинен заплатити гроші».

Коли діти порівнювали малюнки, вони не плуталися в термінах, побудові речень. Дошкільники могли відрізнити супермаркет від ринку, кондитерську фабрику від магазину.

Для оцінки ефективності запропонованої методики щодо формування інтересу до елементарних економічних знань нами зібрано й описано інформацію про рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію (який свідчить про сформованість у дітей інтересу до економічної сфери життя) до й після закінчення формувальної дослідницько-експериментальної роботи.

Під час виконання першого завдання мотиваційно-ціннісного критерію інтерв'ювання старших дошкільників нами був поставлений ряд запитань,

відповіді на які діти знаходили самі. Також були підібрані додаткові запитання для визначення в дітей наявності інтересу до економічного життя. На запитання «Як ти ставишся до своїх речей?» вже 75% дітей ЕГ та 55% КГ відповіли, що вони ставляться до них бережливо, намагаються їх не зіпсувати та не пошкодити або зламати.

Аналіз показників зафіксував зростання в експериментальній групі дітей з достатнім рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного критерію до 20% вихованців, із задовільним рівнем – до 35% і зменшення кількості дітей із низьким рівнем – до 45%. Реалізація завдань третього етапу експериментальної роботи з формування у дітей елементарних економічних знань засвідчує, що для усвідомлення дітьми визначених понять: товар, гроші, вартість, професія, заробітна плата, праця, ринок, гаманець необхідна організація такого життєвого досвіду, який сприяє виробленню в дитини вміння самостійно аналізувати ситуацію й здійснювати доцільний вибір в її вирішенні.

Аналіз завдань за показниками операційного критерію зафіксував зростання кількості вихованців з достатнім рівнем до 25%, з задовільним рівнем – до 45% і зменшення кількості вихованців з низьким рівнем до 30%. Відтак вихованці експериментальної групи виявили достатній рівень сформованості елементарних економічних знань, які вони застосовують в дошкільному закладі та в повсякденній життєдіяльності.

Насамперед ми перевірили рівень сформованості в старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності. Спостереження за поведінкою дітей протягом сюжетно-рольових, дидактичних ігор, ігор-стратегій дало змогу визначити міру застосування дітьми елементарних економічних понять а саме: товар, ціна, реклама, задача.

При аналізі першого завдання «визначення рівня умінь елементарної економічної діяльності й поведінки старших дошкільників» ми констатували значне зменшення випадків розбіжностей між вербальною та реальною поведінкою. Після проведення формувальної дослідницько-

експериментальної роботи нами було виявлено 45% дітей ЕГ та 40% дітей КГ, у яких дії та вчинки відповідали усвідомленому використанню елементарних економічних понять в ігровій діяльності, що являє собою більший відсоток, ніж це було виявлено на констатувальному експерименті в експериментальній групі (8%) та в контрольній групі (10%).

Аналіз другого завдання «визначення можливості проведення сюжетно-рольових ігор старшими дошкільниками на основі засвоєних знань та умінь елементарної економіки» дав змогу дослідити накопичений дітьми досвід. У контрольній групі недостатньо виразно простежувалися якісні зміни щодо доцільності й варіативності поведінки в конкретній ситуації. У ході експерименту ми переконалися в ефективності використання сюжетно-рольових, дидактичних, ситуативних ігор економічної спрямованості а також ігор-стратегій.

Ми констатували, що проведена робота актуалізувала економічні знання вихованців експериментального ЗДО, що спрямовувалася на засвоєння старшими дошкільниками елементарних економічних понять.

Результати формувальної дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів сформованості в них елементарних економічних знань, які проявлялися у застосуванні на заняттях та в ігровій діяльності.

Підсумкові результати подано в таблиці, яка відображає в процентних показниках кожний із компонентів сформованості елементарних економічних знань в ігровій діяльності, а також динаміку розвитку компонентів в експериментальній та контрольній групах (Табл. 2.3):

Таблиця 2.3.

**Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями
сформованості первинних економічного досвіду по проведенню
контрольного експерименту (у %)**

Рівні	Критерії												Усього			
	когнітивний				мотиваційно-ціннісний				операційний							
	До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Достатній	10	15	20	20	5	5	20	10	10	10	25	15	8	10	22	15
Задовільний	30	35	45	40	20	25	35	30	35	40	45	45	30	35	42	40
Низький	60	50	35	40	75	70	45	60	55	50	30	40	62	55	36	45

Отже, у результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності: для експериментальної групи: достатній рівень складає 22% (до експерименту – 8%), середній рівень – 42% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 36% (до експерименту – 60%).

Як бачимо, аналіз зафіксував зростання кількості дітей із задовільним рівнем елементарних економічних знань та зменшення кількості вихованців з низьким її рівнем в експериментальній групі. У той же час, у рівнях дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: достатній 15% (до експерименту – 10%), задовільний – 40% (до експерименту – 35%), низький – 45% (до експерименту – 55%).

На завершальному етапі експерименту була проведена тематична співбесіда з педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі. Під час методичних заходів, передбачених експериментальною програмою, педагоги виявили стійку позицію щодо

необхідності посилення такого напрямку роботи, як економічне виховання дошкільників, визнали гостру потребу в покращенні роботи даного виду, надавали практичні пропозиції педагогічного спрямування.

У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони засвоїли низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок. З-поміж них визначено наступні:

- педагогами визначено потребу в удосконаленні своїх знань у галузі економічного виховання дошкільників в ігровій діяльності, у тому числі – щодо підвищення професійно-методичного рівня;
- визначено ті форми роботи, які допомагають дітям більш ефективно засвоїти елементарні економічні знання.

Послуговуючись нашою експериментальною програмою у практиці садочка, вихователі адаптували низку заходів (спеціальний економічний осередок, куточок економіки, стенди економічного спрямування) щодо впровадження різноманітних засобів, які сприятимуть засвоєнню дітьми елементарних економічних знань.

Зважаючи на те, що в експерименті приділяли увагу роботі з батьками, на етапі контрольного дослідження було проведено повторне підсумкове анкетування їх з метою діагностування ефективності проведених заходів щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Обробка й аналіз одержаних даних повторного анкетування засвідчили збільшення позитивних відповідей батьків на запитання про важливість формування у дітей елементарних економічних знань. Так важливість обраної проблеми стали визнавати 60% дорослих у порівнянні з 35% на констатувальному етапі. 75% батьків визначили необхідність посилення співпраці ЗДО із їхніми родинами, в той час як на попередньому етапі було виявлено лише 35%.

Отже, результати запровадження системи експериментальної роботи засвідчили, що процес формування у дітей старшого дошкільного віку первинного економічного досвіду в процесі творчих ігор зазнав якісних змін

завдяки впровадженню у практику ЗДО чіткої системи роботи, добору ефективних сучасних форм, методів та технологій формування у дітей елементарних економічних знань, у тому числі за використання ігрової діяльності – творчих ігор.

Висновки до другого розділу

Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури дозволив зробити висновки щодо актуальності та ступеня теоретико-методичної розробленості даної проблеми. Була підтверджена актуальність проблеми. Визначено, що вона була предметом вивчення, теоретичної та методичної розробки. Але багато аспектів даної проблеми залишилися поза уваги педагогів, дослідників. Зокрема, окремо не вивчалось використання ігрової діяльності у вирішенні завдань економічного виховання дітей дошкільного віку.

Враховуючи роль гри у вихованні дітей дошкільного віку, нами було припущено, що вона є ефективним засобом економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

На основі теоретичного дослідження та результатів констатувального зрізу було розроблено експериментальну програму економічного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Проведення дослідно-експериментальної роботи дозволило зробити попередні висновки:

1. Ігри економічної спрямованості повинні бути тим полігоном, на якому діти відпрацьовують елементарну економічну діяльність, розвивають власні морально-економічні якості, збагачують первинний економічний досвід.

2. Необхідно дотримуватись поетапності впровадження ігор економічної спрямованості до навчально-виховного процесу: на першому етапі впровадження дидактичних, спрямованих на формування елементарних економічних понять, на другому – ситуативних, орієнтованих на засвоєння найтипівіших способів соціально-економічної поведінки, на третьому – сюжетно-рольових, зокрема ігор-стратегій, для збагачення досвіду дій у різноманітних соціально-економічних ситуаціях.

3. Необхідно пам'ятати, що для будь якої гри економічної спрямованості необхідна термінологічна підтримка. Отже, ключові економічні поняття гри повинні бути засвоєні дітьми.

4. У процесі ігор важливою є робота, спрямована на формування й закріплення знання з економічної сфери, але особливої значущості набуває процес формування якостей, ставлень, цінностей. Це обумовлено тим, що сформований ціннісно-мотиваційний компонент є призмою, через яку дитина стане розглядати, оцінювати соціально-економічну сферу життя та на цій основі набувати економічний досвід.

5. Сюжети гри повинні бути максимально наближені до інтересів дітей. В основу мають бути покладені реальні ситуації, з якими діти стикаються кожного дня в повсякденному житті.

6. Ігри повинні надавати дітям можливість виконати різні соціально-економічні ролі та оцінити одну й ту саму ситуацію з різних позицій (покупець – продавець, касир – клієнт банку тощо).

7. Необхідно пам'ятати, що морально-економічні якості формуються не лише в штучно створених ігрових ситуаціях. Вихователь повинен використовувати з цією метою й природні соціально-економічні ситуації, які можуть з'являтися щодня (відмова дитини прибрати за собою речі, псування книг, конфлікт через іграшку тощо).

8. Творчі ігри економічної спрямованості є ефективним засобом для формування економічної досвідченості в дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного теоретичного дослідження ми прийшли до таких висновків.

За першим завданням нами обґрунтовано теоретичні основи проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку. З'ясовано, що даний напрям роботи в дошкільній педагогіці останні десятиліття визначився як один із найбільш актуальних. Реалії суспільного та економічного життя актуалізують необхідність найбільш раннього включення дитини до основних питань економіки, спочатку – в умовах перебування малюка у родині. Економічне виховання розглядається вченими як процес двосторонньої економічної взаємодії, за якого дитина набуває необхідного, домірного до її віку обсягу інформації, визначену надалі у вигляді відповідних елементарних економічних уявлень, сформованого економічного досвіду, який обов'язково включає й відповідний досвід.

Економічне виховання дитини слід починати з раннього віку, залучаючи її до елементарних господарських справ. Економічне виховання дітей сприяє розвитку таких рис: бережливість; економність; наполегливість; компетентність; заощадливість. З'ясовано, що основними засобами економічного виховання дошкільників є праця, художня література, фольклор, різні види мистецтва, спілкування з дорослими, ігрова діяльність. У програмах дошкільної освіти звертається належна увага питанням добору засобів економічного виховання.

У межах розкриття даного завдання нами проаналізовано сутність основних понять дослідження, а саме: економічне виховання, економічна соціалізація, економічна освіта, економічний досвід. Зазначені вище поняття тісно пов'язані між собою і становлять логічний ряд.

За другим завданням нами схарактеризовано ігрову діяльність як засіб економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Через гру дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси, явища, засвоює елементарні економічні поняття, намагається їх осмислити та застосувати в повсякденному житті. Ігрова діяльність надає дитині можливість не лише отримати нові знання, але й використати вже сформовані знання в процесі власної діяльності. Важливою умовою формування первинного економічного досвіду дитини є застосування ігор економічної спрямованості. У практиці закладу дошкільної освіти у контексті економічного виховання дітей використовуються різні види ігрової діяльності: сюжетно-рольові, театралізовані, дидактичні та рухливі ігри. Особливим потенціалом визначаються творчі ігри економічного спрямування.

За третім завданням з метою проведення експериментального дослідження у закладі дошкільної освіти щодо з'ясування реального стану роботи з дітьми 6-7 років з економічного виховання, нами було виявлено критерії та їхні якісні характеристики – показники економічної вихованості в ігровій діяльності: когнітивний критерій з показниками: наявність елементарних уявлень та понять з економічної сфери життя; мотиваційно-ціннісний з показниками: наявність інтересу до економічної сфери життя, бажання пізнати більше в елементарній економіці. Операційний критерій, включав показники: адекватність поведінки в життєвій та ігровій ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками, уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах.

На основі категоріально-понятійного апарату та здійсненої експериментальної роботи після проведення констатувального експерименту було схарактеризовано три рівні сформованості основ елементарної економіки в старших дошкільників: достатній, задовільний та низький.

За четвертим завданням за результатами обробки отриманих даних експериментальної роботи на констатувальному етапі дослідження, ми виявили чинники впливу на формування у дітей старшого дошкільного віку первинних економічних знань засобами ігрової діяльності. Серед них – недотримання педагогами, які працюють у старшій групі, методики роботи з економічного виховання. Це стосується домінування занять інтегрованого типу з переважанням мовленнєвої або економічно-ігрової складової. Методи, які добирають педагоги, більшою мірою спрямовані на репродуктивне відтворення дітьми інформації стосовно елементарної економіки. Вихователі не сповна використовують потенціал різних видів ігор, особливо це стосується ігор-стратегій, які практично невідомі до проведення вихователям. Сюжетно-рольові ігри вузько спрямовані, не мають логічного ігрового та змістового розгортання. Переважають традиційні ігри «У сім'ю» та «У магазин». Ігрове середовище не наповнене належною, цікавою для дітей атрибутикою. Дидактичні ігри економічного спрямування вихователі проводять переважно у години самосійної ігрової діяльності дітей, для чого добирають переважно настільно-друковані ігри (картки).

Також недостатньо ефективною визначається співпраця закладу освіти із родинами дітей стосовно економічного виховання майбутніх школярів. Обмеженість спільних форм роботи, практична відстороненість батьків щодо участі у них, не надають ефективності та ґрунтовності організації роботи з закладання у дітей 6-7 років економічного досвіду. Нами теоретично обґрунтована та апробована експериментальна система роботи з формування у дітей старшого дошкільного віку первинних економічних знань в ігровій діяльності, що охоплювала: критерії, основні етапи формування елементарних економічних знань старших дошкільників у грі, форми та методи виховної роботи на кожному з них, а також виявлені нами теоретично

організаційно-педагогічні умови формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності.

Перший етап був спрямований на накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності. Другий етап передбачав забезпечення усвідомлення дітьми кола понять та елементарних уявлень з економічної сфери життя та стимулювання дошкільників до особистісного визначення з проблеми економії родинних коштів. Третій етап був спрямований на формування активної поведінки дітей у різних соціально-економічних ситуаціях.

Отримані дослідницько-експериментальні дані засвідчують правомірність висунутої нами гіпотези та підтверджують ефективність розробленої системи формування у старших дошкільників первинних економічних знань в ігровій діяльності засобами творчих ігор.

Зіставлення результатів зрізів констатувального та формувального етапів нашого експериментального дослідження дозволили дійти висновку про ефективність роботи з формування у старших дошкільників первинних економічних знань засобами творчих ігор. Чисельність дітей з її достатнім рівнем зросла з 8% в ЕГ (на констатувальному етапі) до 22% по запровадженню програми. Задовільний рівень посіло 42% дітей, залучених до ЕГ проти 32% показників їхніх відповідей на констатувальному етапі експерименту. Наприкінці дослідження на низькому рівні залишилось 36% дітей, яких констатувальний експеримент виявив 60%.

У контрольній групі не відбулося відчутних якісних та кількісних змін у рівнях формування елементарних економічних знань: достатній рівень становив 15% (до експерименту – 10%), задовільний – 40% (до експерименту – 35%), низький – 45% (до експерименту – 55%).

Отримані результати формувального експерименту підтверджують висунуту нами наукову гіпотезу та свідчать про доцільність і позитивний

вплив запропонованої нами експериментальної системи роботи щодо ефективності її впливу на рівень сформованості у дітей старшого дошкільного віку первинних економічних знань засобами творчих ігор.

Проведене нами на теоретичному та емпіричному рівні дослідження з проблеми формування у старших дошкільників первинних економічних знань в ігровій діяльності не вичерпує глибини обраної проблеми. Подальші наукові пошуки будуть пов'язані з підвищенням ефективності співпраці ЗДО з родинами вихованців з формування у дітей старшого дошкільного віку первинних економічних знань в ігровій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамян Л.А. Игра дошкольника. Москва, 1989. 284с.
2. Алексеенко Т.Ф. Батьківська стратегія: первинна соціалізація дитини у родинному середовищі. *Дошкільне виховання*. 1997. № 6. С. 12 - 13.
3. Алексеенко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики. Київ, 2007. 153с.
4. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». наук. ред та упорядник О.Л.Кононко. Київ, 2008. 430с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 1999. - №1. – С. 6-9.
6. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 11.11.2021)
7. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. Москва, 1995. 190 с.
8. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. Москва, 1968.- 464 с.
9. Бояринцева А.В. Психологические проблемы экономической социализации. Педагогика. 1994. № 4. С. 12 – 18.
10. Васильев Ю.К. Экономическое образование и воспитание учащихся/ Ю.К.Васильев. — М.: Педагогика, 1983. — 96 с.
11. Венгер Л.А. Сюжетно-ролевая игра и психическое развитие ребенка/ Л.А.Венгер. – М.: Просвещение, 1978. – С. 32 - 36.
12. Возрастная и педагогическая психология / [под ред. А.В. Петровского]. – М.: Прогресс, 1985. – 352 с.
13. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка Л.С.Выготский // Вопросы психологии. – 1966. - № 6. - С. 62-76.

14. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник/ С.У.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
15. Григоренко Г. Сюжетно-ролевая игра. Технология педагогического анализа / Г.Григоренко// Палитра педагога. – 2001. - № 4. – С. 18 - 22.
16. Григоренко Г. Сюжетно-ролевая игра. Технология педагогического анализа / Г.Григоренко// Палитра педагога. – 2002. - № 2. – С. 22 - 25.
17. Діти і соціум: особливості соціалізації дошкільного та молодшого шкільного віку: моногр./ А.М.Богущ, Л.О.Варяниця, Н.В.Гавриш та ін.; наук. ред. А.М.Богущ; за аг. ред. Н.В.Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368с.
18. Дрозденко Л.І. Виховання економічної культури/ Л.І.Дрозденко // Палітра педагога. – 1997. – № 4. – С.20 – 24.
19. Дудова Т. Сюжетно-рольова гра – школа життя/ Т.Дудова // Дошкільне виховання. – 2003. - № 8. – С. 7 - 9.
20. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления/ Д.Дьюи. – М.: Совершенство, 1997. – 204 с.
21. Жадан Р., Григоренко Г., Малятам про економіку/ Г.Григоренко, Р.Жадан // Дошк. виховання. – 2001. – № 10. – С. 12 – 13.
22. Жадан Р.П., Григоренко Г.І. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку (перспективно-календарне планування занять з економіки)/Г.І. Григоренко, Р.П.Жадан. – Запорожжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2006. – 116 с.
23. Жуковская Р.И. Игра и её педагогическое значение/ Р.И.Жуковская. – М.: Педагогика, 1975. – 110 с.
24. Закон України «Про дошкільну освіту». – К., 2001. – 32с.
25. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2 т./ А.В.Запорожец; под. ред. В.В.Давыдова, В.П.Зинченко.– М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. Психологическое развитие ребенка. – 320 с.

26. Запорожец А.В. Игра и ее роль в развитии ребенка дошкольного возраста: сб. науч. тр./ А.В.Запорожец; науч. ред. А.В.Запорожец, Т.А.Маркова. – М.: НИИ общ. педагогики, 1978. – 155с.
27. Зеньковский В.В. Психология детства/ В.В.Зеньковский. – М.: Академия, 1996. – 347с.
28. Іванова А.В. Первинний економічний досвід як засіб економічної соціалізації старших дошкільників/ А.В.Іванова // Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – №4 (99). – С.102 – 108.
29. Іванова А.В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам/ А.В.Іванова // Дошкільне виховання. – 2006. – №7. – С. 22 – 25.
30. Іванченко А.В. Соціалізація – основний чинник становлення особистості/ А.В.Іванченко // Нові технології навчання. – 1999. - № 27. – С. 8 - 15.
31. Котова И.Б., Шиянов Е.Н. Социализация и воспитание/ И.Б.Котова, Е.Н.Шиянов. – Ростов н/Д, 1997. – 145 с.
32. Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні: [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О.Л. Кононко]. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
33. Концепція дошкільного виховання в Україні. – К.: Освіта 1997. – 16 с.
34. Корнеєва Н. Перші кроки в економіку / Н.Корнеєва// Палітра педагога. – 2003. – № 1. – С. 8 – 13.
35. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості/ Г.С.Костюк; під ред..Л.М.Проколієнко. – К.: Рад. шк., 1989. – 608с.
36. Кривошия Н. Малятам про економіку/ Н.Кривошия // Дошк. виховання. – 1997. – № 1. – С. 26 – 27.
37. Кривов Ю.И. О месте понятия «социализация» в современной педагогике / Ю.И.Кривов //Педагогика.- 2003. - № 2. – С.15-21.
38. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку/ В.Кузьменко// Дошкільне виховання. – 2001. - №9. – С.15-20.

39. Курінна С.М. Особливості соціалізації дітей 6-7 років в різних умовах життєдіяльності: дис.... кандидата пед.наук: 13.00.05/ Курінна Світлана Миколаївна. – Слов'янськ, 2004. – 246с.
40. Литвак Р. Детское общественное объединение как фактор социализации ребенка/ Р.Литвак // Социальная педагогика. – 2003. – № 1. – С. 46 - 51.
41. Литвиненко С. Сучасні проблеми соціалізації школярів / С.Литвиненко// Шлях освіти. – 1997. - № 3. - С. 9 - 14.
42. Литвинович В.Г. Социум и дети/ В.Г.Литвинович. – Минск, 1996. – 215с.
43. Литова З.А. Роль игры в развитии школьника в новых экономических условиях/З.А.Литова // Школа. – 2000. - № 2/35. – С. 36 - 39
44. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посіб / М.П.Лукашевич. – К.: ІЗМН,1998. – 112 с.
45. Менджерицкая Д.В. Воспитателю о детской игре / Д.В.Менджерицкая; под. ред. Т.А.Марковой.- М.: Просвещение, 1982. – 128 с.
46. Михайленко Н.Я., Короткова Н.А. Как играть с ребенком/ Н.А.Короткова, Н.Я.Михайленко. - М.: Педагогика, 1990. – 160 с.
47. Москаленко В.В. Социализация личности: Философский аспект/ В.В.Москаленко. - К.: Вища школа, 1986. - 224 с.
48. Москаленко В.В. Економічна соціалізація особистості / В.В.Москаленко// Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 8. – С. 1 – 10.
49. Мудрик А.В. Социализация: задачи социальной педагогики/ А.В.Мудрик // Магистр. – 1993. - № 3. – С. 40 - 50.
50. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002.
51. Печенко І.П. Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей 5-7 років/ І.П.Печенко// Вісник Київського міжнародного університету. – К.: Правові джерела, 2002. – Вип. II. – 291с.
52. Поніманська Т. Дитина і соціум / Т.Поніманська// Дошк. виховання. – 2006. – № 8. – С. 4 – 6.

53. Поніманська Т.І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини/ Т.І.Поніманська// Дошкільне виховання. – 1999. - №8. – С.14-15.
54. Рубинштейн М.М. Детские игры и их социально-общественное значение/ М.М.Рубинштейн// Весник воспитания. – 1912. - №8. – С.90-108.
55. Семенова М. І. Проблема ранньої соціалізації індивіда як особистості/ М.І. Семенова. –К.:Либідь, 1993. –87с.
56. Сетрукова Л.А. Игра как компонент образования и воспитания/ Л.А.Сетрукова. – Новокузнецк: Изд-во ИПК, 1998. – 71 с.
57. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників [за заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової]. – К., 2000. – 260 с.
58. Смелянська Н. Економічне виховання – з дитячого садка/ Н.Смелянська // Дошкільне виховання. – 1996. – № 1. – С. 26 – 28.
59. Смирнова Е., Холмогорова В. Игры, направленные на формирование доброжелательного отношения к сверстникам /Е.Смирнова, В.Холмогорова // Дошкольное воспитание. – 2003. - № 4. – С. 73 – 76.
60. Усова А.П. Общественная жизнь детей в играх /А.П.Усова// Дошкольное воспитание. - 1964. - № 5. - С. 37 – 42.
61. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей [под ред. Запорожца А.В].- М.: Просвещение, 1976. – 96 с.
62. Фельдштейн Д.И. Психологические закономерности социального становления ребенка / Д.И.Фельдштейн // Советская педагогика. - 1989. - № 5. - С. 71 – 77.
63. Шатова А.Д. Нужно ли и зачем дошкольнику экономическое воспитание/ А.Д.Шатова // Дошкольное воспитание.– 1995. – № 8 – С. 46 – 49.
64. Эльконин Д.Б. Психология игры/ Д.Б.Эльконин. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 360 с

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета для вихователів

(вивчення стану економічного виховання дошкільників)

1. Чи вважаєте Ви необхідним економічне виховання старших дошкільників у сучасній парадигмі освіти? _____

Якщо так, чи реальним вам вбачається це завдання? _____

2. Що, на вашу думку, є найголовнішою складовою економічного виховання (необхідне підкресліть):

- формування бережливості;
- формування економності;
- формування дбайливого ставлення до предметів, природних ресурсів;
- формування економічного мислення;
- засвоєння економічних понять та термінів;
- інші варіанти _____

3. Що, на вашу думку, сприяє економічному вихованню дошкільників (необхідне підкреслити):

- включення в програму математичної підготовки системи інтелектуально-творчих завдань економічного змісту;
- застосування в освітньому процесі дошкільних закладів ігор-стратегій, що створюють для дітей ситуації занурення в реальні соціально-економічні проблеми (доступні для досвіду дітей) та вимагають самостійного пошуку ефективних способів дії;
- освоєння старшими дошкільниками в процесі сюжетних ігор соціальних ролей економічної спрямованості;
- формування в дітей особистісних якостей, необхідних для успішних соціально-економічних взаємин.

4. Як Ви оцінюєте стан економічного виховання дошкільників на сучасному етапі (необхідне підкреслити):

- вище за достатній;
- достатній;
- добрий;
- дуже добрий

Якщо оцінка низька, у чому вбачаєте недоліки з боку:

а) сім'ї _____

б) ЗДО _____

5. Які засоби економічного виховання дошкільників Ви використовуєте на практиці? _____

6. Чи можна назвати Вашу особисто роботу з економічного виховання систематичною? _____

7. Чи відомі вам нові програми з економічного виховання дітей? _____

Якщо так, то назвіть, які саме

8. Чи достатньо методичного матеріалу для організації процесу економічного виховання дітей? _____

ДОДАТОК Б

*Анкета для батьків**(вивчення ставлення батьків до економічного виховання дітей)*

1. Чи вважаєте Ви необхідним економічне виховання вашої дитини? _____

Якщо так, то хто повинен відповідати за це (необхідне підкреслити):

сім'я;

дошкільний заклад.

2. Чи залучаєте Ви дитину до розподілу сімейного бюджету? _____

Якщо так, то як саме _____

3. Чи є у вашої дитини скарбничка? _____

Якщо так, то на що вона витрачає зібрані гроші _____

4. Чи заохочуєте Ви вашу дитину грошима? _____

Якщо так, то за що саме та в якому розмірі _____

5. Як дитина витрачає свої заощадження (необхідне підкреслити):

- дитина самостійно вирішує, що придбати;

- ви контролюєте її витрати;

- даєте дружні поради;

- наполягаєте на слухності Вашої пропозиції.

6. Як дитина поводить, якщо Ви відмовляєтесь придбати їй обрану річ? _____

7. Як Ваша дитина ставиться до дорогих речей (іграшок, одягу тощо)? _____

8. Чи можете Ви назвати свою дитину заощадливою? _____

Поясніть свою відповідь _____

9. Чи граєте ви з дитиною в економічні ігри? _____

Якщо так, то у які саме _____

ДОДАТОК В

Критерії та показники

Констатувальний етап

Критерії	Показники
Когнітивний критерій	Наявність елементарних уявлень та понять з економічної сфери життя. До основних елементарних економічних понять було віднесено: товар, гроші, вартість, професія, заробітна плата, праця, ринок, гаманець; наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей.
Мотиваційно-ціннісний критерій	Наявність інтересу до економічної сфери життя, що свідчить про інтерес дитини до економічних процесів та законів. Без стійкого інтересу процес економічного виховання стає неможливим. Показник домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та в ігровій діяльності визначений необхідністю врахування загальнолюдських цінностей у процесі економічного виховання. Важливо, щоб у процесі прийняття рішення на власну користь діти завжди враховували наслідки цієї дії для інших людей.
Операційний критерій	Адекватність поведінки в життєвій та ігровій ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками, уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах

ДОДАТОК Г

Ігри економічної спрямованості

«Види витрат».

Мета: навчити дітей визначати вид витрат, на перше місце ставлячи основні витрати; розвивати вміння аналізувати, робити висновки.

Хід гри. Вихователь пропонує дітям серед карток із зображенням обрати ті, зображення яких є основними витратами будь-якої людини.

Матеріал: картки із зображенням театру, хлібу, помешкання (дому), дитячого садочку, меблів, іграшок, цукерок тощо.

«Гроші – ціна».

Мета: ознайомити дітей із взаємозалежністю якості товару від його ціни; вчити дітей співвідносити якість із ціною; розвивати вміння аналізувати, робити висновки.

Хід гри. Ця гра має декілька варіантів: 1) вихователь пропонує дітям зробити покупки, обираючи найдешевші товари, але з найкращою якістю; 2) вихователь пропонує написати цінники для продажу різних товарів – діти повинні проаналізувати якість товару та, відповідно до цього, визначити вартість товару; 3) скласти перелік найкращих та найкорисніших товарів, які можна купити на конкретну суму грошей.

Матеріал: картки-гроші, різні товари (іграшки різної якості: старі, нові, м'які, електричні тощо; книжки різного обсягу, одяг тощо).

«Покупки».

Мета: закріпити знання дітей про будову супермаркету, розвивати аналітичне мислення, кмітливість.

Хід гри. Вихователь пропонує дітям для ігри в супермаркет розташувати полицки з товаром за спільними характеристиками – зробити відділи товарів (молочні продукти, іграшки, одяг, канцелярські товари, фрукти тощо). Після цього, дітям пропонується обрати найкоротший шлях до якогось з товарів. Як результат: діти можуть переставити полицки чи товари, для того, щоб було зручніше знаходити потрібну річ.

«Банк».

Мета: закріпити знання дітей про діяльність банку, розширити кругозір, розвивати мислення, формувати вміння рахувати, порівнювати, аналізувати.

Хід гри. Діти, ознайомленні із діяльністю банку, можуть виконувати наступні банківські операції: знімання грошей з картки, обмін валют, оплата комунальних послуг, оплата за дитячий садок, обмін старих купюр на нові. Діти розподіляють ролі між собою: декілька дітей стають касирами, інші – відвідувачам банку. Гра може повторюватися декілька разів зі зміною ролей.

«Якість товарів».

Мета: закріпити знання дітей про взаємозалежність якості товару від його ціни; вчити дітей співвідносити якість із ціною; розвивати вміння аналізувати, робити висновки; виховувати дбайливе ставлення до речей.

Хід заняття. Вихователь пропонує обрати предмети, які на думку дітей не дуже добре виглядають, тому й їх ціна має бути маленькою. Це може бути зламані іграшки, книжки з відірваною сторінкою. Дітям дається завдання покращити зовнішній вигляд цих речей, отже й їх вартість.

«Корисна річ».

Мета: закріпити знання дітей про товар, виховувати дбайливе ставлення до предметів; розвивати фантазію, вміння аналізувати.

Хід заняття. Вихователь пропонує дітям уважно роздивитися запропонований предмет (олівець, книжка, подушка, ложка тощо) та визначити його основне функціональне призначення. Після цього діти намагаються придумати якомога більше способів використання цього предмету.

«Кордон».

Мета: закріпити знання дітей про експорт та імпорт товарів.

Хід заняття. Діти розподіляються на дві групи, дві країни. Кожна країна має свою назву та отримує різні товари. Після вихователь звертається до однієї з країн: «Експорт книжок до іншої країни», інша країна повинна

отримати книжки та відповідати: «Дякуємо за імпортовані книжки». Таким чином здійснюється обмін товарами між країнами.

«Впізнай професію».

Мета: закріпити знання дітей про професії людей, розвивати кмітливість, увагу, спостережливість.

Хід гри. 1) Діти зображують за допомогою пантоміми людей різних професій. 2) Кожен з дітей загадує собі професію. Після починають розповідати про себе. Наприклад: я варю суп, готую печиво, годую дітей – хто я? Діти намагаються впізнати професію.

«Послуги».

Мета: закріпити знання дітей про види послуг, розвивати кмітливість, увагу, спостережливість; виховувати ввічливість.

Хід гри. Діти розподіляються на гру, кожна з яких стає одним із закладів: «банк», «перукарня», «лікарня», «пошта» тощо. Діти докладно розповідають про види послуг, які вони можуть надати в своєму закладі.

Варіанти ситуацій економічної спрямованості, що розглядалися з дітьми

«Ціна».

В супермаркет привезли декілька видів цукерок: «Білочка», «Ластівка», «Корівка». Продавець красиво розташував їх, але про цініки забув. Що ти будеш робити, щоб купити цукерки? Варіанти дії: ввічливо запитаю про ціну; піду в інший магазин; попрошу поставити цініки тощо.

«День народження».

У вашого найкращого друга день народження. Яким повинен бути подарунок, щоб сподобався другу? Пригадайте свої подарунки на день народження.

«Професії».

Оленка та Петрик зайшли до супермаркету іграшок. Хлопчик дуже хотів купити конструктор. Але в магазині було дуже багато людей. Як це узнати, хто з них продавець?

«Реклама».

На кондитерській фабриці виготовили новий вид цукерок. Що необхідно зробити, щоб про ці смачні цукерки дізналися люди?

«Вибір».

Що краще купити: два столи, що мають недоліки, чи один гарний стіл?
Завдання: порівняйте столи; знайдіть недоліки. Чи можна самостійно виправити ці недоліки?

«Покупка».

Як ви вважаєте, що буде дешевше: кілограм яблук восени чи взимку?
Поміркуйте, в яку пору року вигідніше купувати яблука.